

LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för kommunikation och medier
Medie- och kommunikationsvetenskap
Kandidatuppsats
HT 2012

Fienden Inifrån

Mediekonstruktionen av en annorlunda fiende mot det moderna samhället

Författare: Elin Jonsson
Handledare: Fredrik Miegel
Examinator: Tobias Linné

Abstract

Uppsatsen **Fienden Inifrån** granskar medierapporteringen kring Anders Breivik – gärningsmannen bakom terrordåden i Oslo den 22 juli 2011 med syftet att nå djupare insikt i hur media konstruerar fienden när denne kommer inifrån det egna samhället, samt vilka konsekvenser denna konstruktion får. Genom att undersöka 16 artiklar publicerade i Dagens Nyheter analyseras mediekonstruktionen av fienden när fienden inte är den traditionella vid terrordåd: Anders Breivik agerade utan förankring i ett kollektiv och tillhör själv det samhälle mot vilket attackerna utfördes.

Uppsatsen utför en kvalitativ innehållsanalytisk fallstudie där analysen utförs med fokus på variabler med tydlig förankring i tidigare forskning på området för konstruktionen av ”den andre”. Med syftet att föra diskussionen vidare förbi enkla förklaringsmodeller av hur media konstruerar fienden används även teorier om rationalitet i det moderna samhället så väl som teorier om historicism och psykologism.

Studien visar hur grammatik i form av bland annat orientalism, segmentering, galenskap och metaforer används i konstruktionen av fienden mot det öppna demokratiska samhället, och hur konstruktionen av Anders Breivik illustrerar de fallgropar av bland annat historicism och psykologism som mediediskussionen hamnar i, och som hindrar den från att vara produktiv i sin beskrivning av och djupare förståelse för de som agerar utanför samhällets ramar för acceptans.

Nyckelord: mediekonstruktion, fiende, identitet, historicism, psykologism, rationalitet, orientalism, segmentering, galenskap, passion, metaforer

Titel: Fienden Inifrån – Mediekonstruktionen av fienden mot och inom det moderna samhället

Författare: Elin Jonsson

Författad vid: Institutionen för kommunikation och medier vid Lunds Universitet

Innehållsförteckning

INLEDNING	1
FRÅGESTÄLLNING OCH SYFTE.....	1
METOD OCH GENOMFÖRANDE	3
KVALITATIV FALLSTUDIE	3
URVAL OCH AVGRÄNSNING.....	4
<i>Bortfall</i>	5
INNEHÅLLSANALYSEN	5
METODKRITIK	6
TEORETISKT RAMVERK	7
RATIONALITETSBEGREPPET	7
KOMMUNIKATIONENS DISKURSIVA MAKT	9
HISTORICISM OCH PSYKOLOGISM	10
GRAMMATIK FÖR DEN ANDRE.....	11
IDENTITET OCH ALTERITET	12
VI ÄR INTE SOM DEM – I ALLA FALL INTE JUST NU	12
DEN NORMATIVA IDÉN OM DET MODERNA SAMHÄLLET.....	14
GALENSKAP – ETT VERKTYG NÄR ENKLA BESKRIVNINGAR ÄR OTILLRÄCKLIGA.....	17
PASSIONEN – BÅDE VARFÖR VI ÄR GODA OCH DE ANDRA ONDA.....	20
MEDIERAPPORTERINGENS SUGGESTIVA NATUR	22
ÅBEROPANDET AV FIENDENS DJURISKA NATUR OCH SYMBOLIKEN I BERÄTTELSE.....	22
KRIGSMETAFOREN OCH UPPMANING TILL SEGER	24
RATIONALITETSFRÅGAN	27
KONFRONTATIONEN AV OLIKA VÄRLDAR	27
MEDIAS HANDLINGSMODELL I FALLET ANDERS BREIVIK	29
INKONGRUENSEN MELLAN MÅLET OCH TILLVÄGAGÅNGSSÄTTET.....	30
”DEN ANDRE” – HONOM KÄNNER VI REDAN	32
PSYKOLOGISM OCH HISTORICISM I MEDIERAPPORTERINGEN	34
MEDIA OM FIENDEN INIFRÅN	36
REFERENSER	39
LITTERATUR.....	39
ELEKTRONISKA KÄLLOR.....	39
BILAGA	42

Inledning

Den 22 juli 2011 utförde den etnisk norske Anders Breivik två terroristattentat i Norge: bombningen av regeringskvarteren i Oslo och skottlossningen på ön Utøya. De båda dåden resulterade i 77 människors död. Den 22 juli 2012 i Dagens Nyheter (hädanefter DN) sammanfattar Amanda Johansson-Murie med hjälp av en intervju gjord med Jan Hjärpe, religionsforskare vid Lunds Universitet, de initiala reaktionerna till dåden; det var extremt islamistiskt våld som låg bakom attackerna. Amanda Johansson-Murie nämner att när informationen om den etnisk norske Anders Breivik framkom var reaktionerna av förvirrad karaktär, exempelvis föreslog den engelska tidningen The Sun att ”den blonda, blåögde gärningsmannen kunde vara en norrman som konverterat till islam” (genom DN 2012-07-22).

Medierapporteringen kring Anders Breivik har varit intensiv sedan dåden och kryllar av beskrivningar om och förklaringar av Breivik som person, hans agerande och motiv. Men vad innebär det egentligen för medierapporteringen att gärningsmannen bakom terrordåden i Norge varken var islamist, kristen konverterad till radikal islamist eller medlem av något annat radikalt kollektiv? Vad innebär det för medierapporteringen och dess beskrivning av fienden att Anders Breivik var en produkt av det norska och skandinaviska samhället, att han var uppvuxen i samma norska sommar med alla dess attribut, som poeten Karl Ove Knausgård beskriver i sin uppläsning på årsdagen den 22 juli 2012 (Knausgård 2012 Youtube).

Forskning kring mediekonstruktioner av ”den andre” i förhållande till normen, eller mediekonstruktionen av fienden, är sedan tidigare väl utvecklad. Teoretiker som Steuter och Wills (2008) diskuterar exempelvis hur fienden konstitueras i media genom bland annat metaforer. Men fienden här tycks oftast vara en som *tydligt* och enkelt går att skilja från det egna; så som nazisterna kunde konstituera judarna i tydlig relation till det de ansåg karaktäriserade den ariska rasen, och den radikala islamismen var ett tydligt ”andra” för USA efter 11 september 2001. Men vad händer när fienden är lika mycket en produkt av det egna samhället som du eller jag? Och vad händer när fienden agerar ensam, utan uppslutning av ett kollektiv, i denna kontext? Det är i denna fråga inom forskningen som denna studie ämnar lämna bidrag till.

Frågeställning och syfte

Studiens *mål* är att studera medieproduktionen kring Anders Breivik med särskild uppmärksamhet på a) konstruktionen av Anders Breivik som fiende b) relationen mellan

Anders Breivik och det moderna samhället c) de förklaringsmodeller som används i beskrivningen av Anders Breivik och vilka konsekvenser dessa får.

Studiens *syfte* är att nå djupare insikt i och förståelse för a) hur och på vilket sätt media konstruerar, inte bara fienden, utan fienden som kommer *inifrån* och är en produkt av det egna demokratiska samhället b) vad konstruktionen säger om det moderna samhället c) vilka konsekvenser konstruktionen får d) om mediediskussionen är produktiv i målet att nå en bättre förståelse för individer som agerar utanför samhällets ramar för acceptans, och huruvida den assisterar oss i att förebygga katastrofer som de i Norge den 22 juli 2011.

Metod och genomförande

Kvalitativ fallstudie

Uppsatsen använder sig av den kvalitativa fallstudien som forskningsmetod och studerar artiklar publicerade elektroniskt via DN:s webbportal. Fallstudien tillåter ett *strategiskt urval* där en avgränsad uppsättning enheter undersöks djupgående med målet att nå djupare insikt i, göra djupare beskrivningar av, och dra slutsatser om företeelsen. Groom et al. (2001) föreslår ”*the working hypothesis*” (arbetshypotesen) som ett lämpligt närmande av *generaliseringsbegreppet* i den kvalitativa fallstudien. I denna hävdar man inte att allt som upptäcks i A är sanning i B (det klassiska konceptet för generalisering), utan överföringen från en kontext till en annan (*generaliseringen*) sker istället med en parallell uppskattning för kontextens inverkan över fynden (Cronbach 1975 genom Groom et al. 2000;27-45). Mönstren som fynden i denna studie påvisar återges alltså sent i processen, och *generaliseringen* av fynden föreslås således när kontexten redan tagits i åtanke. Studien tar således i beaktande de lokala faktorer som är närvarande i forskningsprocessens specifika fall och ämnar inte finna allmängiltiga generaliseringar i den positivistiska meningen. I denna studie finns en *medvetenhet* om att varje analyserat empiriskt material måste förstås i sin *kontext*. Exempelvis kan artiklar som är producerade nära inpå dåden i Oslo den 22 juli 2011 vara färgade av artikelförfattarens mänskliga reaktioner medan artiklar producerade senare kan innebära att viss emotionell distans har hunnit utvecklats mellan författaren och dåden. En annan viktig kontextuell aspekt är att samtliga artiklar är producerade av olika individer med olika bakgrund; en professor i filosofi kommer möjligen anta ett annat perspektiv i sin text än en poet, författare, historiker eller nyhetsjournalist. Målet med denna studie är alltså inte att finna en universell sanning för hur media konstruerar fienden utan snarare att stärka förståelsen för *hur* denna process sker och vilka konsekvenser detta får. Analysens resultat är följaktligen inte en avgörande slutsats utan en *hypotes* som fortgår vara en *arbetshypotes*, i Groom et al.’s (2000) mening. Huruvida resultaten är *överförbara* till en annan kontext beror på *kongruensen* mellan denna studies kontext och nästa (Groom et al. 2000;27-45); om de två sammanhangen är kongruenta är alltså *arbetshypotesen* från den första kontexten tillämplig i den andra.

Denna studie ansluter sig till tesen att sociala handlingar är *konstruerade* i och med att *kulturen är föränderlig* (Cronbach 1975 genom Groom et al. 2001;45-69) och därför är *generaliserbarhet* som synonym till ett urval som exakt representerar en specifik population

eller situation inte relevant. Fallstudiens *generaliserbarhet* består istället av berikande beskrivningar av en situation som sedan kan appliceras i andra mer eller mindre liknande kontexter. Gromm et al. (2001) menar att fallstudiens fördelar är att den tillåter en närhet till empirin, en *ställföreträdande erfarenhet* som till skillnad från den direkta möjliggör för forskaren att se fenomenet genom en forskares ögon, alltså genom ett *intersubjektivt delat teoretiskt perspektiv inom ett ämnesområde* (Gromm et al. 2009;45-69), och därför se saker som den ”vanliga” erfarenheten inte skulle. Vidare adderar fallstudien *fördjupad, nyanserad förståelse och subtilitet* till vad som annars kan vara en idealtyp-orienterad teori (Gromm et al. 2001;45-69) och det är här målet att producera *sammanhängande och berikande beskrivningar* av hur media konstruerar fienden och vilka konsekvenser detta får på ett sätt som bygger på och överensstämmer med en detaljerad undersökning av situationen (Gromm et al. 2001;69-98) blir högst relevant. *Beskrivningarna* ämnar på ett djupt plan erbjuda de insikter som problemformuleringen uttrycker målet att nå, men också att lämna ett bidrag till relevanta teorier på ämnesområdet så att dessa fortsätter utvecklas i frågor om nyans, subtilitet, och förståelse.

Urval och avgränsning

Det empiriska materialet är utformat med hänsyn till dess relevans för problemformuleringen och *urvalsprincipen* är således *målinriktad* och *kriteriebaserad* (Merriam 1994). Målet har varit för artiklarna att ligga väl till grund för undersökningen av de aspekter av medieproduktionen som studien ämnar nå insikt i. Det *strategiska urvalet* är därför utformat efter variabler som utgör närheten mellan det *strategiska ramverket* och *problemformuleringen* och på så vis har de centrala begrepp runt vilka analysen fokuseras operationaliserats. Motiveringen till en undersökning av just tidningspressen är att den tillåter en djupgående, systematisk och repetitiv innehållsanalys med stor hänsyn till språkanvändning, mönster och inneboende natur.

Tillvägagångssättet för urvalet är uppdelat stegvis. Mot bakgrund av den stora mängd medieproduktion som finns kring Anders Breivik gjordes först en strategisk *avgränsning* i att analysera *en* dagspressproducent (Dagens Nyheter). Med hänsyn till tidsutrymmet stod valet mellan att undersöka *flera tidningsproducenter vid en tidpunkt* eller *en producent över tid*. Beslutet togs att undersöka *en producent över tid* för att minimera omständigheter som skulle kunna ha påverkat kommunikationen vid en viss tidpunkt. Vid studiens början fanns mer än 600 artiklar rörande Anders Breivik tillgängliga via DN:s webbportal, via vilken samtligt empiriskt material har analyserats. En överblick över artiklarna skapades genom att samtliga

rubriker och introduktioner granskades. Genom detta utkristalliserades *variabler* i rapporteringen med närhet till problemformuleringen och tidigare forskning (varav en hel del utgör studiens teoretiska ramverk) och dessa fick ligga till grund för det *slutliga urvalet* bestående av 16 artiklar som publicerats inom tidsramen som löper från dagen för dåden i Norge den 22 juli 2011 fram till nutid (se bilaga). Således har det slutliga urvalet utgångspunkt i de *urvalsprinciper* som rör målet att belysa problemformuleringens olika dimensioner och syftet att addera ytterligare nyans och dimensioner till tidigare relevanta teorier.

Bortfall

En överblick på rapportering från de senaste sex månaderna finns representerad mot bakgrund av att mediebilderna av Anders Breivik blivit tydligare i takt med att officiell information om Breivik blivit mer detaljrik och omfattande allt med tiden sedan dåden.

I och med det strategiska urvalet bortfaller en hel del material som hade kunnat analyseras och i olika mån påverkat resultaten i analysen. Den beskrivning som analysen gör har således en stark koppling till de mönster och infallsvinklar som varit utmärkande för det material som analyserats och som har stark koppling till de insikter som studien har haft som syfte att nå.

Innehållsanalysen

Tillvägagångssättet som analysen använder sig av befinner sig på två plan: den analyserar dels de konkreta sätt genom vilka media konstruerar fienden för läsaren, dels vilka konsekvenser detta får på ett större plan och vad detta säger om den latent naturen i mediekonstruktionen av fienden. Denna hänsyn till både *delar* och *helheten* är en central del av den *kvalitativa innehållsanalysen* som analysmetod, och denna studie är en *kvalitativ innehållsanalytisk fallstudie*. En *systematisk analys* och därefter *tolkningar* görs av medieinnehållet vilket utmynnar i utkristalliserade *teman* och *mönster*. Den systematiska analysen består av att variablerna som undersöks tar avstamp i studiens *teoretiska ramverk* och rör bland annat olika **grammatik** för skapandet av ”den andre”, definitioner av **rationalitet** och **galenskap**, **psykologism** och **historicism**, samt uttryck för media som **diskursteknologi**. Som Fairclough (2001) beskriver är *språket* och de konventioner det vilar på det främsta sättet genom vilket vi kommunicerar och dessa vilar på strukturella förhållanden i samhället. Faircloughs *kritiska diskursanalys* ämnar synliggöra det *latent innehåll* i en text med förståelse för dess ideologiska implikationer. Den *kritiska diskursanalysen* är således en del av den *kvalitativa innehållsanalysen* i denna fallstudie i att studien analyserar texten och ämnar synliggöra den inneboende naturen i medias konstruktion

av fienden så väl som de konkreta sätt genom vilka denna konstruktion sker. Genom *innehållsanalysen* och den *kritiska diskursanalysens* förståelse för latent implikationer av manifest innehåll är studiens tvåstegiga tillvägagångssätt ett sätt att nå djupare insikt i det som problemformuleringen preciserar.

Metodkritik

Först och främst bör uppmärksammas att den kvalitativa innehållsstudiens *tolkningsmoment* är ett debatterat ur validitets- och reliabilitetssynpunkt. Forskarens *tolkningar* av en text som i sig är producerad mot bakgrund av en redan tolkad värld utgör det som kallas samhällsvetenskapens *dubbla hermeneutik*, och frågor kan lyftas angående denna problematikens konsekvenser för resultatens validitet. Den *kvalitativa innehållsanalysen* är dock fruktbar i att kunna *beskriva* och lyfta fynden i det specifika fallet Anders Breivik på ett sätt som adderar till vår insikt i mediekonstruktionen av fienden. *Tolkningen* öppnar för generaliserandet av det specifika på ett beskrivande plan samt synliggörandet av det latent innehåll i den manifesta texten – någonting som kvantitativ data skulle gå miste om. Möjligheten att överföra resultaten från denna studie till en annan kontext rör dock, som tidigare beskrivet, utmynningen av en *arbetshypotes* som kan föras vidare i andra kontexter och på olika sätt byggas vidare på.

Teoretiskt Ramverk

Rationalitetsbegreppet

Rationalitet är ett begrepp som kommer vara centralt för denna studies analys. Därför är det viktigt att särskilja mellan de olika tillämpningar av begreppet som är relevanta för studien, med utgångspunkt i väsentliga akademiska diskussioner kring begreppet.

Rationalitetsbegreppet används främst på ett vardagligt vis i medierapporteringen av Anders Breivik; här är rationaliteten det som står i kontrast till det avvikande beteendet hos Breivik – han är galenskapen som avviker från normen. Även Foucault (1973) diskuterar irrationalitet som det som står i kontrast till normen. Foucault menar att rationaliteten kännetecknar den moderna epoken och har en allt mer framträdande och betydelsefull plats i det moderna samhället, medan galenskapen tystas ner och fångslas. Avståndet man önskar skapa mellan det förnuftiga samhället och galenskapen står i stor kontrast till renässansens tro att till och med galenskap som ondska är någonting som måste föras in i ljuset för att kunna studeras, förstås, behandlas och hanteras (Foucault 1973;63).

Passionsbegreppet konstituerar den omoraliske som den vars otyglade passion gör honom till mer djur än människa, och därför *skiljer passionen förnuftet från galenskapen* (Foucault 1973), men passionen är självklart ett konstruerat begrepp i sig. Som det franska etablissemangen hade makten över grundpelare som administrationen och handeln i 1600-talets Frankrike och således en diskursiv makt (Foucault 1973;40) förfogar media idag över en diskursiv makt som inte bör förbises i vår förståelse för hur distinktioner mellan det självklara och motsatsen, mellan norm och avvikelse, mellan rationellt och galenskap görs i samhället. Media skriver diskursen om förnuft och galenskap och vi bör vara uppmärksamma på *hur* denna konstruktion av rationalitet och dess motsats görs i medieproduktionen och i vilket syfte konstruktionen används.

Även Zygmunt Bauman (1989) ser rationaliteten som en inneboende egenskap i det moderna samhället och hävdar att företeelser som Förintelsen snarare är en produkt av det moderna civiliserade samhället än den isolerade avvikelse han menar att majoriteten av den sociologiska forskningen vill göra den till. Enligt Bauman (1989) bar Förintelsen på tydliga drag av rationalitet; exempelvis var gaskamrarna ett mekaniskt, effektivt och rationellt sätt att annihilera den folkgrupp som det tyska politiska väldet hade konstruerat som fiende. Bauman (1989) menar att Förintelsen är det extrema yttrandet av hur *moralen har rationaliserats* (och därmed korrumpats) i det moderna samhället, och att moralen egentligen är någonting vi

människor bär inom oss som *inte bör rationaliseras*. Rationaliseringen av *moralen* är den process genom vilken individer separeras från sina handlingar; att SS-vakterna var förmögna att vrida på kranarna till gaskamrarna var möjligt endast eftersom deras moral hade rationaliserats till *etik*. Etiken gjorde handlingen möjlig eftersom den gjorde det rådande att folkmordet var en korrekt och rationell handling, någonting som skedde via den byråkratiska organiseringen av folkmordet (Bauman 1989). Hänvisning till det som auktoriteter säger är rätt och fel beskriver Bauman som ett *överflyttat ansvar* (Bauman 1989;162f); att i sin handling förlita sig till en högre auktoritets distinktioner av vad det etiskt korrekta är att undslippa ansvar för sin handling. Byråkratiseringen av moralen gör vanliga människor kapabla att utföra hemska handlingar varför Macdonalds uttalande att vi i nu bör oro oss mer för den som följer lagen än för den som bryter den (genom Bauman 1989;151) är relevant.

Bauman förklarar det fysiska avståndet som avgörande för aktörens villighet att orsaka smärta (Bauman 1989;155). Ett rationellt organiserande av processen för åsamkande av smärta är således kritiskt för exempelvis folkmordet (Bauman 1989;155). I relation till det överflyttade ansvaret som följer rationaliseringen av moralen, är organisationen ett instrument som helt utplånar ansvaret (Bauman 1989;163); om alla kan hänvisa sina handlingar till auktoritets etiska distinktioner behöver ingen någonsin ta ansvar för handlingarna.

Bauman utgår från Webers *byråkratiska rationalitet* (genom Bauman 1989) i att även han menar att rationaliseringen förtrycker och kanske utplånar det som gör oss till människor – det Bauman menar är *moralen* (Bauman 1989). Även Habermas säger att det finns aspekter av människan som inte bör eller kan rationaliseras. Habermas är dock positiv till rationaliteten i den mån *rationell kommunikation* via den *kommunikativa handlingen* kan hjälpa människor nå en förståelse för varandra och insikt i att vi alla utgår ifrån olika världar (Habermas 1984).

Den kommunikativa rationaliteten grundar sig i Habermas hävdande att alla yttranden, oavsett hur tvivelaktiga, kan ses som rationella om vi utgår från den uttalande aktörens antaganden om världen (Habermas 1984;54). Med antagen åsyftar Habermas den kulturellt betingade förförståelse och de tolkningssystem som individer har till sitt förfogande i relation till den objektiva och sociala världen. Habermas (1984) applicerar alltså samhällsvetenskapens förståelse för *tolkningens betydelse*; mänskligt handlande kan ses mot bakgrund av tolkningar av världen, och han delar in världen i tre: den *objektiva* är den vi kan vara överrens om, exempelvis att solen står där den står eller att en dörr sitter där den sitter, och den *sociala* världen rör interpersonella relationer. Den *subjektiva* består av värden och attityder vi har privilegierad tillgång till och är den Habermas menar *inte bör rationaliseras* (Habermas 1984), vilket stämmer överrens med Baumans menande att *moralen* (som existerar

inom oss) *inte bör rationaliseras* (Bauman 1989); båda hänvisar till människans innerliga liv som viktigt att behålla fritt från rationalisering. Habermas tre världar är relevanta för att förstå hur människor förhåller sig till sin omgivning – någonting kritiskt för denna studie. Habermas förhåller också sin diskussion om den *kommunikativa handlingen* till Meads *socialpsykologiska tes* om ”me” och ”I” (Mead 1972); hur vi människor positionerar oss själva och våra handlingar till samhället och de förväntningar vi föreställer oss att samhället har på oss, föreställningar Mead kallar *den generaliserade andre* (Mead 1972). Resonemanget är viktigt då samhällets ”plats” inom oss kan vara olika stor eller se olika ut hos olika individer – centralt för studien av Anders Breiviks handlingar den 22 juli 2011 i Norge.

De diverse rationalitetsbegreppen visar på olika sätt vi kan förhålla oss till medias diskussion om Breiviks rationalitet i studiens analys. Rationalitetsbegreppen tillåter oss närma oss diskussionen om Breiviks förnuft och handlingar på olika sätt, och det teoretiska ramverket är sammansatt för att bistå med en bredd i analysen, vilket ter sig viktigt för att lyfta diskussionen dit vi kan nå en bättre förståelse för hur ondska konstitueras i media.

Kommunikationens diskursiva makt

Den insikt i Breivik som medierapporteringen uttrycker sig vilja nå är delvis utgångspunkten för det teoretiska ramverks utformning; om medias mål är att nå längre i samhällets förståelse för onda gärningar, *och vi utgår från att medias diskursiva makt också i sig konstruerar vad ondska är*, måste denna studies mål vara att nå en djupare insikt i *hur* media konstruerar ondskan. Genom sin ständiga närvaro i våra vardagliga liv får sättet som media belyser, diskuterar och ramar in frågor inverkan över hur vi ser världen.

Enligt Fairclough (2001) är sättet vi kommunicerar och det språk vi använder starkt influerat av samhällsstrukturer. Olika samhällsdiskurser står också i intim relation till varandra; förändras en får detta konsekvenser för andra (Fairclough 2001;164). Därför blir studiet av språket eller diskursen kring ett ämne av absolut vikt för att vi ska förstå vilka samhällseliga effekter detta får, samt vilka samhällseliga strukturer som i sin tur har influerat diskursen. Diskursen och de samhällseliga strukturerna har alltså ett bilateralt förhållande med ömsesidig påverkan. För att förstå varför vi talar om fienden på ett visst sätt måste vi förstå samhällsstrukturernas influens över diskursen, och för att förstå samhällets diskurs om fienden måste vi studera de manifesta språkliga uttrycken för diskursen – exempelvis medieproduktionens observerbara diskussioner kring ondska.

Då medierapporteringen kring Breivik ämnar bättre förstå hans handling torde den tidigare beskrivna Habermaska *kommunikativa handlingen* (i syfte att nå en ömsesidig förståelse) vara

en god väg. Genom Faircloughs (2001) skillnad mellan *strategiska* och *kommunikativa* diskurser kan vi studera huruvida medias kommunikation främst ter sig behjälplig i att ta oss vidare insiktsmässigt, eller om den främst reproducerar redan utformade definitioner av fienden, vilket Fairclough (2001) skulle beskriva som en *strategisk diskurs*. Här blir Faircloughs begrepp *diskursteknologier* viktigt; diskursteknologier är tillämpningen av samhällsvetenskaplig kunskap i byråkratisk kontrolls syfte (Fairclough 2001;175f). Fairclough utgår alltså från Webers byråkratiska rationalitet (genom Fairclough 2001;175) där organisationer och institutioner matchar medel med ändamål i linje med sin egen målbestämning. Makten är kunskapen att på ett rationellt sätt (i Webers mening) tillämpa de diskursteknologier som krävs för att reproducera diskursen enligt ändamålet. Medierapportering kring Breivik som fiende kan ses som en diskursteknologi i Faircloughs benämning av begreppet.

Historicism och psykologism

Analysen ämnar delvis synliggöra huruvida medierapporteringen är konstruktiv i att nå produktiva insikter gällande Breivik. Om diskursteknologin är tillämpningen av sociologisk kunskap (Fairclough 2001) handlar detta mål delvis om att ansluta medias tillvägagångssätt och natur till en *sociologisk metod* och ifrågasätta om denna metod är produktiv i sitt ändamål.

Historicismen är inte en forskningsmetod som sådan, utan kan beskrivas som en problematisk konsekvens av analyser som fäster stort fokus vid att undersöka sakers ursprung, samhällets ursprung, med utgångspunkten att all social förändring innebär ett förfall, (Popper 1966;19). Till varje förfallen sak finns en perfektion, och denna idé om en korresponderande perfektion till det förfallna beskriver Popper som Platons tes om *Idé och Form* (Popper 1966;21). Som idén om ursprunglig perfektion finns hos Platon, menar Popper att den finns i *psykologismen* (Popper 1971;94). *Psykologismen* är föreställningen att alla sociala fakta kan reduceras till beteendevetenskaplig fakta, att människans handlingar alltid är grundade i psykologin (Popper 1971). Motsatsen är *institutionismens* syn att det är omöjligt att reducera sociologin till en beteendevetenskaplig analys av människans handlingar, att varje psykologisk analys istället från början är grundad i sociologiska antaganden (Popper 1971;90). Popper menar att *psykologismen* tvingas ta till *historicismisk* metod för analys till följd av de antaganden den gör om individens relation till samhället. I kritiken av psykologismen ansluter sig Popper till Marx *anti-psykologism*; det är människans ”sociala existens som avgör hans medvetande” (Popper 1971;89), inte tvärt om. Popper och Marx

menar att psykologismen är oförmögen att analysera människan eftersom den fokuserar på individen utan omfång och utelämnar individens relation till samhället. För analysen kommer dessa resonemang vara verktyg för att lyfta de förklaringsmodeller som medierapporteringen använder sig av i fallet Breivik till en nivå där vi kan diskutera dess produktivitet.

Grammatik för den andre

Om begreppen *historicism* och *psykologism* kan hjälpa avslöja medierapporteringens natur och konstruktivitet eller destruktivitet, är grammatik som *orientalism* och *segmentering* samt *metaforer* och *symbolik* redskap för att hitta de konkreta förekomsterna.

Skapandet av fienden handlar delvis om inkludering och exkludering via överdrivna beskrivningar av ”oss” och ”dem” (Gerd Bauman 2004;96). Den andre positioneras i relation till samhällsnormer, i likhet med Foucaults (1973) åsikt, och grammatiken är mångfacetterad.

Bauman (2004) beskriver *orientalismen* som en grammatik som genom en omkastad spegelbild definierar det som är gott med oss och ont hos de andra, samt det goda i andra som det som möjligen var gott hos oss i ett tidigare skede. Bauman (1989) menar att konstruktionen av *identitet och alteritet* alltid omfattar att konstituera andra som underordnade. Dock öppnar processen i sin spegelbildande natur för en självkritik som möjliggör studiet av ”oss” såväl som ”dem”. Frågan är hur rättvisande självbilden är.

Segmentering är en grammatik där *alteriteten* är *kontextberoende* (Bauman 2004;21); fiende eller allierad varierar med omständigheternas förändring.

Även *metaforer* och *symbolik* är grammatik inom medieproduktionen (Steuter & Wills 2008). Dessa har makten att åsyfta det abstrakta och avbildar ofta fienden som en djurisk eller insektliknande varelse vilket *avhumaniserar* denne och rättfärdigar vår utrotning av den då vi ser det som vårt moraliska ansvar att utrota hotet (Steuter & Wills 2008;82).

Medieproduktionen använder sig också av krigsmetaforer för att leda in publiken i en krigsmentalitet enligt Steuter och Wills (2008). Krigsmetaforen kan beskrivas som ett komplement till avhumaniseringen genom djurmetaforen; krigsmetaforen hjälper oss agera på det hot som djur-, insekts-, - och virusmetaforer får oss att uppleva.

Identitet och Alteritet

Vi är inte som dem – i alla fall inte just nu

Gerd Bauman beskriver alltså orientalismen som (en) grammatik för diskurser om selfing och othering; en form av omvänd spegelbild genom vilken vi identifierar vad som är gott i oss själva och ont hos den andra, och det som är negativt/positivt hos oss som det som *fortfarande* är ont/gott hos den andra (det som i ett tidigare skede var vi) (Bauman 2004;19ff). Denna grammatik är mer komplex än den binära grammatiken ”vi är goda så de är onda” (Bauman 2004;19), något som Knausgård¹ ger uttryck för i artikeln *Breivik slaktade unga människor av samma rädsla för gränslöshet som drev fram fascismen* (DN 2012-07-22), där han beskriver problematiken i när vår förståelse för Breivik sker genom vår förståelse att ”Breivik är någonting annat än vi, det vill säga den onde andre”. Den insynsvinkeln till Breivik visar på en enkel distinktion mellan vår identitet och den andre, men Baumans grammatik är mer sofistikerad och erkänner en form av *självkritik* i processen för den egna identiteten, trots att förloppet alltid oundvikligen innebär en identifikation av den andre som underordnad (Bauman 2004;21). Vi kan se spår av detta i artikeln *Breiviks dåd begripliga utifrån felaktig världsbild* (2012-08-24) där Tännsjö² beskriver Breiviks uppfattning om ett hot om radikal islamitisk politik som en del av Breiviks *felaktiga* världsbild, och där Tännsjö säger att även han själv självklart ogillar denna framtidsvision. Medgivandet kan ses som ett ironiskt påvisande om skillnaden mellan *islam* och *radikal islamism*; den radikala islamismen är inte islam, och de värderingar som den radikala islamismen står för ser Tännsjö som en självklarhet att motsätta sig. Att Breivik sätter likhetstecken mellan islam och den radikala islamismen, och ser den större närvaron av den islamistiska tron i Europa som ett kvitto på att radikal islamism snart kommer ta över, är det Tännsjö menar är Breiviks ”felaktiga världsbild”. Islam är inte radikal islamism precis som kristendomen inte är pastorer som Helge Fossmo³. Till Tännsjös uppmärksammande hör också en annan dimension, nämligen att den radikala islamism som Breivik motsätter sig står för *samma avvikelser från normen som den Breivik själv står för*, men detta är en dimension som medierapporteringen helt förbiser. Tännsjö (DN 2012-08-24) beskriver Breiviks idealism som en där man offerar sitt liv och andras för de värden man omfattar och betonar skillnaden till andra individer med samma

¹ Karl Ove Knausgård – Norsk författare och poet

² Torbjörn Tännsjö – Professor i praktisk filosofi vid Stockholms Universitet

³ Helge Fossmo – Frikyrkopastor i Knutby, dömd för anstiftan till mord på sin fru samt anstiftan till mordförsök på sin granne

uppfattningar men som inte agerar i våldsam handling. I detta görs skillnaden mellan ont och gott, eller kanske snarare mellan en ”normal” individ med avvikande värderingar men som fortfarande handlar enligt samhällsnormer, och den som bombar ett regeringskvarter och ”iskallt mejar ner ungdomar som grät och bad för sitt liv” (Tännsjö DN 2012-08-24). *Orientalismen* beskriver Breivik som motsatsen till oss och på samma sätt är den radikala islamismen en avvikelse ifrån oss. Så om Breivik och den radikala islamismen står får samma avvikelse från det goda i vårt samhälle borde Breiviks handlingar beskrivas som en ondska som kämpar mot en annan, men det gör den inte.

I Tännsjö's resonemang om den radikala islamismen vars hot han menar är Breiviks felaktiga världsbild finns mer att diskutera. Tännsjö menar att vi faktiskt kan se Breiviks handlingar som begripliga om vi utgår från Breiviks föreställningar om världen vilket ansluter till Habermas (1984) rationalitetsbegrepp där varje yttrande kan beskrivas som rationellt om vi utgår från aktörens antaganden om världen (mer om frågan kring Breiviks rationalitet senare). Tännsjö försöker diskutera världen så som Breivik ser den men vederlägger det mest grundläggande i Breiviks världsbild, nämligen just hans antaganden om den radikala islamismen som ett reellt hot. Alltså raserar Tännsjö just den premiss som är nödvändig för att diskutera Breivik som rationell utifrån hans förståelse av världen. Tännsjö menar att Breiviks tro att den radikala islamismen kommer ta över Europa är fel, men medger att *om så vore fallet* skulle även han själv ogilla det. Så hur skulle beskrivningen av Breivik se ut om hans handlingar hade skett i den kontext som Breivik faktiskt ser är verklighet?

Resonemanget leder oss in på Baumans andra grammatik för identitet och alteritet, *segmentering*; identitet och alteritet fastställs genom *kontexten*, och den som är fiende i en kontext kan vara vän och allierad i en annan (Bauman 2004;21). I samhällssituationen i Europa idag identifierar Tännsjö Breivik som fiende. Men vad säger egentligen Tännsjö's medgivande att han själv ogillar tanken på radikal islamism som rådande om hans relation till en individ med Breiviks föreställningar, om situationen i samhället skulle förändras? Skulle Breivik och andra med samma föreställningar konstrueras som lika mycket av en fiende då? Tännsjö säger ”föreställningen att man inte får döda civila för att främja ett politiskt och militärt mål är inte så grundmurad som vi ibland låtsas” (DN 2012-08-24). Det som Tännsjö's uttalande rör vid är just identitet/alteritet – processens kontextuella natur; hur den vi räknar som fiende på en annan kontextuell nivå kan vara en allierad. Områdena för ”fiende” och ”allierad” är alltså snarare icke-statiska och överlappande än svartvita och tydligt avgränsande distinktioner. Gränserna kan förskjutras eller eventuellt suddas ut beroende på kontexten. När Bauman diskuterar konceptet *genocidal war* beskrivs just hur folkmordet omfattar ett slags

dödanden av det forna jaget (Bauman 2004;23), och i beskrivningen av Breiviks föreställningar om femtiotalets Norge som ideal (med dess anti-feminism, traditionella familj och avstånd från multikulturen) som en del av Breiviks felaktiga världsbild, uttrycker Knausgård (DN 2012-07-22) också ett avlivande av en del av det forna kulturjaget; femtiotalets Norge. Återigen är det Breiviks bakåtsträvande och konservativa föreställningar som omfattar bland annat kvinnoförtryck som är likheten mellan Breiviks idealism och den hos den radikala islamismen. Men delar av Breiviks föreställningar, exempelvis den om den traditionella mansrollen, *har* tillhört oss för länge sedan. Det är en tid som är förbi. På detta sätt kan vi se att konstruktionen av identitet och alteritet är högst kontextberoende samtidigt som vi ofta gör avkall på någonting som *tidigare tillhörde* oss själva när vi drar en linje mellan ”oss” och ”dem”, mellan ”vän” och ”fiende”. I en annan tid hade delar av Breiviks föreställningar varit i enhet med normen, någonting som hade placerat honom närmare hans eget samhälle än han idag står.

Den normativa idén om det moderna samhället

Berggren skriver att Breivik angrep mer än ett parti, han angrep ”ett helt samhälle; den moderna självuppfattning som växt fram i de skandinaviska länderna” (DN 2011-08-31). Så vad utgör detta moderna samhälle och vilka aspekter av det är det Breivik framförallt utgör ett hot mot enligt medierapporteringen?

Zygmunt Bauman beskriver (1989) en av de mest framträdande bilderna av det moderna samhället som bestående av två kritiska element: undertryckandet av anti-socialt beteende och irrationalitet (till följd av bland annat sekularisering och vetenskap), samt elimineringen av våld från sociala livet och koncentrationen av det under statens kontroll (Bauman 1989;27f). Dessa är element av en normativ ordning i det civiliserade samhället och som vaktar den individuella säkerhet och fred vi förknippar med det och förväntar oss där (Bauman 1989;28).

Tännsjös påstående att ”föreställningen att man inte får döda civila för att främja ett politiskt och militärt mål inte är så grundmurad som vi ibland låtsas” (DN 2012-08-24) i relation till andra mer accepterade våldsaktioner (Tännsjö nämner bombningen av Hiroshima) visar en tendens till acceptans av våld så länge det sker under statens tillsyn. Staten som i den representativa demokratin är vi legitimerar våldet och Breivik bryter detta kontrakt när han tar det i egna händer. I Breiviks fall stämmer inte *avståndet* och det *överflyttade ansvaret* som en förutsättning för åsamkande av smärta (Bauman 1989); Breiviks tog handlingen genom våldet i egna händer vilket kan beskrivas som att han *tog tillbaka det överflyttade ansvaret, minskade avståndet och åsamkande smärtan*. Men Tännsjö vidrör de villkor som Bauman

redovisar som vitala i det civiliserade samhället; *att det egna utövandet av våld alltid är irrationellt, antisocialt och ett hot mot det stabila västerländska samhället de gånger det inte utövas mot bakgrund av statlig kontroll*. Ett visst utrymme för våldsutövande utanför detta ges dock; Tännsjö ger norska motståndsrörelsen som ett exempel där idealism resulterar i stöd för en god sak – detta då modernitetens kärnvärden hotas. Utifrån Baumans (1989) *moralbegrepp* kan vi beskriva norska motståndsrörelsens handlingar som *moraliska*; agerade utifrån en känsla av vad som behövde göras utan ett facit för det (mer om Breiviks moral och etik senare). Breivik säger enligt Knausgård (DN 2012-07-22) att han agerade för att beskydda norska värden men som tidigare beskrivet tillhör Breiviks värdegrund delvis ett forna norskt kulturjag, delvis ett som aldrig funnits (bland annat anti-feminism och beskyddandet av mansrollen så som Knausgård beskriver). Redogörelsen för Breiviks handlingar som ”avskryvbara mord” (Knausgård DN 2012-07-22) visar tydligt på denna *intuitiva* distinktion mellan agerande i linje med det moderna samhället och agerande som är ett hot mot det. Intuitionen för rätt och fel och för det sociala och antisociala kan närmast ses som en medfödd gåva de civiliserade bär på. Lingvistiska val som ”ensamvarg” i beskrivningen av Breivik (DN 2012-07-21, DN 2012-07-22, DN 2012-07-21) är verktyg som används för att signalera hans antisociala natur klart skild från det moderna samhällets natur.

Berggren (DN 2011-08-31) beskriver Skandinavien som något säreget ur modernitetsperspektiv. Han menar att Skandinavien karaktäriseras av en öppenhet mot omvärlden (diskuterbart eftersom Skandinavien länge var isolerat från mångfald). Öppenheten knyter an till det avstånd från våld i det sociala livet som Bauman (1989) beskriver som grundläggande i det civiliserade samhället. Media använder denna självklarhet i skapandet av ett begripligt, konkret avstånd mellan den gemene Skandinavien och Breivik som ”den andre”; Breivik tar till våld i en kontext där det inte är legitimt att ta våldet i egna händer vilket gör honom till en ”förvrängd spegelbild av modern skandinavisk kultur” (Berggren DN 2011-08-31). Att vi lämnar våldsmONOPOLET till statens handlingsfrihet är att rationalisera *våldet*, separera det från vårt ansvar och därmed göra våldet i statens namn legitimt och *etiskt* för att använda Baumans (1989) *etikbegrepp*. Att man beskriver norska motståndsrörelsens agerande som moraliskt men inte Breiviks (trots att båda aktörer agerade enligt en inomboende drivkraft och relation till omvärlden) *visar på hur moralen och etiken i Baumans mening har sammansmält i det moderna samhället*; inget agerande som strider mot de etiska riktlinjerna i det moderna samhället kan någonsin ses som moraliskt. Men även om Breiviks agerande inte är moraliskt *gott* bör det om vi använder Baumans (1989) *moralbegrepp* beskrivas som *moraliskt* i att Breivik agerade utan att rationalisera sina handlingar enligt det

moderna samhällets etiska kontrakt. Att han tog våldsutövandet i egna händer kan även som nämnt beskrivas som att han tog tillbaka det *överflyttande ansvaret* (Bauman 1989) majoriteten av oss har överlämnat till staten.

Att beskriva Breivik som en pervers spegelvild av vårt demokratiska samhälle är att enkelt konstruera honom som en avvikelse trots att han samtidigt är en produkt av det. Beskrivningen tar avstånd från idén att delar av Breivik också är delar av oss. Bauman ger Förintelsen som exempel på en *produkt* av det moderna samhället snarare än den avvikelse som majoriteten av sociologin beskriver den som (Bauman 1989). Detta skildrar en tvåfacetterad egenskap i det moderna samhället; olika omständigheter gör att olika ansikten framträder. Bauman menar ”i verkligheten finns potentialen gömd” (1989;6f); eller, i vardagen och det vi anser betecknar oss finns också hotet mot detsamma gömt, men vi är sällan medvetna om det. Mediediskussionen kring Breivik är ett exempel på detta: som sociologin inte vill erkänna Förintelsen som en produkt av moderniteten vill inte vi erkänna Breivik som en produkt av vårt samhälle. Detta är tydligt i artiklar som Knausgårds (DN 2012-07-22) där frågan ställs ”vad som kan få en relativt välfungerande man att egenhändigt, på nära håll, slakta sextionio människor, de flesta av dem ungdomar. Mitt i ett stabilt, rikt och välordnat land?”. Den välfungerande mannen är den Breivik som levt hela sitt liv i Norge. Hur kan han, del av det moderna Skandinavien, ha utfört dåden? I frågan ställs de två ansiktena, båda en produkt av samma samhälle, emot varandra och frågetecknet visar på förnekelsen av existensen av det onda av de två ansiktena.

Bauman (1989) menar att om våra verktyg för att förstå katastrofer som Förintelsen, eller i denna studies fall terroristdåden i Norge 2011, inte utvecklas förblir risken för nya katastrofer stor. I fallet Anders Breivik reflekterar medierapporteringen en oförmåga att våga se förbi beskrivningar av Breivik som endast söker skapa så stort avstånd mellan honom och oss som möjligt. Artiklarnas uttryckta oförståelse för hur detta kunde hända i ett stabilt land som Norge speglar och reproducerar en syn på vårt moderna samhälle som en vattentät pansar kring de värden vi anser betecknar det. Undantag finns där man menar att vi inte kan utesluta att Breivik är ”en typ av människa vi kommer se fler av, och som har med hela samhällsutvecklingen att göra” (Kjaerstad DN 2012-06-26), men medierapporteringen i stort visar att på samma sätt som sociologin i sitt nuvarande skick inte kan göra mycket för förståelsen för Förintelsen (Bauman 1989;3,85), kan inte heller media göra mycket för vår förståelse för katastrofer som terrordåden i Norge. Detta eftersom vår insikt i det moderna samhällets svagheter är begränsad; den dröjer sig kvar vid *visionen* av vårt samhälle snarare

än *realiteten* hos det. Holt⁴ (DN 2011-07-27) tillhör undantagen och beskriver realiteten som allt mer instabilt med ökad kriminalitet och utanförskap. Att beskriva Breivik genom motsatser till det vi *önskar* personifierar vårt samhälle reproducerar en vision som inte hjälper oss i något och faktumet att Breivik är ett hot som kom *inifrån* detta föreställda samhälle borde assistera i att analysera paralleller mellan samhället han vuxit upp i och det han sedan gjorde mot det, snarare än att vara ett incitament till att skapa ett större gapande avstånd mellan ”oss” och ”honom”. Varningstecknen medieproduktionen enträget söker identifiera i Breivik teoretiseras kring (genom exempelvis psykologiska förklaringsmodeller), men så länge vår förståelse för *sambandet mellan individ och samhälle* (något som den senare diskuterade *psykologismen* bortser ifrån) saknas, såväl som hur detta samband också är knutet till moderniteten och civilisationsprocessen, står vi inkapabla till en djupare insikt i Breivik. Kanske är medierapporteringen en reflektion av vår rädsla att se någonting i det vi kallar ondska som är alltför nära oss själva. Hellre håller vi idén om det moderna samhället intakt.

Galenskap – ett verktyg när enkla beskrivningar är otillräckliga

Historikern Raul Hilberg menar att det finns en lättnad i slutsatsen att alla gärningsmän är galningar (genom Bauman 1989;83), varför stor del av medierapporteringen kring Breivik undersöker parametrar av hans personlighet och handlingar som relaterar till hans psykiska hälsa. Men hur beskrivs galningen när galningen är en produkt av samma samhälle som vårt – det moderna, rationella och civiliserade samhället? Som Berggren säger har vi ”svårt att placera in Anders Breivik i vår gemensamma berättelse” (DN 2011-08-31).

När 11 september 2001 förändrade världen var den följande medierapporteringen av enorma proportioner. Men ägnade den sig åt att undersöka *de* terroristernas privata bakgrunder: hur deras barndom såg ut, om socialen någonsin varit inkopplad, huruvida någon psykologisk diagnos någonsin ställts, och om mödrar och fäder till gärningsmännen varit kapabla som föräldrar? Nej, beskrivningen ”radikal islamist” räckte i de flesta av fallen medan rapporteringen kring Breivik tydligt visar att ”etnisk norsk” terrorist (Johansson-Murie DN 2012-07-22) knappast är tillräcklig i vår relation till gärningsmannen.

Istället ger sig medierapporteringen in i en värld av psykologiska förklaringsmodeller. Knausgård teoretiserar kring Breiviks avvikande sexualitet och svåra relation till föräldrarna (DN 2012-07-22), Tännjö kring Breiviks paranoia (DN 2012-08-24), och Johansson kring Breivik och andra gärningsmäns socialt avvikande natur (DN 2012-07-21). Varför söker vi svar på frågor vi aldrig ställde när ett av de största terrordåden i modern tid inträffade, 11

⁴ Anne Holt – Norsk författare

september? När hotet och gärningsmannen kommer inifrån återspeglar media ett behov att *beskriva* gärningsmannen, *förstå* honom, och sätta *oss* i relation till *honom*. Breiviks horribla våldshandlingar existerar utan tvivel i extrem kontrast till det vårt skandinaviska samhälle står för, det som Berggren kallar vår ”öppenhet mot omvärlden” (DN 2011-08-31), och medierapporteringen visar hur dessa element av vårt samhälle och motsatserna till dem blir till *verktyg i sig* beskrivningen av gärningsmannen. Om rationella, fredliga och civiliserade varelser aldrig gör som Breivik gjorde måste det innebära att Breivik är de positiva enheternas *motsatser*; han är irrationell (DN 2012-07-22), ockuperad av tankar om våld (DN 2011-08-31, DN 2012-07-22) och primitiv och kulturkonservativ (DN 2011-08-31). Dessa kontraster av förnuft och galenskap hör till orientalismen och dess binära beskrivningar av ”den andre”.

Foucault (1973) beskriver hur galenskap i den klassiska eran har konstituerats som *motpol till det förnuftiga och rationella*; här är således galenskapen motsatsen till Habermas (1973) mening att alla handlingar kan ses som rationella om vi utgår från aktörens antaganden, eftersom galenskapen som förnuftets motpol innebär att galenskapen avlägsnas all form av rationalitet som tillhör förnuftet. I medierapporteringen syns detta fjärmande av en rationalitet hos Breivik: Knausgård (DN 2012-07-22) godtar att Breivik utförde dåden mot bakgrund av ideologiska skäl men säger att denna idealism inte lyckas med att förklara något. Detta är att neka Breivik det logiska tänkande vi attribuerar ”vanliga” människor i det moderna samhället. *Breiviks agerande förbinds inte till hans föreställningar* – hans idealism och värderingar – på samma sätt som vi förbinder gemene mans agerande med hans uppfattningar och världsbild. Rapporteringen nekar alltså Breivik den rationalitet och logiska tänkande vi ser att andra människor agerar enligt, detta troligtvis eftersom Breiviks handlande är någonting vi inte kan känna igen oss i. Det rationella tänkandet skulle i Breiviks fall utgöras av att han upplevde ett hot om radikal islamism i Europa (Tännsjö DN 2012-08-24) och därför såg det som *logiskt* att motverka de krafter han ansåg möjliggjorde denna radikala islamism. Tännsjö (DN 2012-08-24) förklarar hur vi kan förstå Breiviks handlingar om vi förstår hans världsbild och anammar idén ”att förstå handlingen är att se den som ett rationellt utflöde av vad den andra människan tror och önskar”. I detta yttrande som liknar Habermas (1984) rationalitetsperspektiv finns en potentiell fortsättning, en möjlighet att bättre förstå Breiviks logik och vidare *hur denna logik kom att bli* – en fråga som torde stå i centrum i syftet att förebygga liknande tragedier. Det finns mer information och kunskap att hämta i diskussionen om Breivik som en rationell varelse baserad på en viss uppsättning antaganden än i att avvisa honom som en bruten människa vars sexuella avvikelser och trasiga barndom (Knausgård DN 2012-07-22) gjort honom inkapabel att agera logiskt. Ändå lyser artiklar som Knausgårds, med meningen att

Breiviks idealism inte var tillräcklig för att driva hans agerande, ett ljus över vår protest mot ett förnuft hos Breivik. Dessa försök att tysta den rationalitet som faktiskt binder samman Breiviks idealism med hans agerande gör att vi faller tillbaka in i lättningen att kalla honom galning, precis som Hilberg menar (genom Bauman 1989;83). Beskrivningar som kategoriserar Breivik som irrationell och psykologiskt skadad innebär att han hålls undan ett ljus där hans agerande möjligtvis kunde obduceras, förstås och förhindras i framtida fall. Som Kjaerstad uttrycker har han ”en otäck känsla av att vi i fallet Anders Breivik ännu inte nått fram till den avgörande insikten, den som kan hjälpa oss att förhindra framtida, fruktansvärda dåd” (DN 2012-06-26). Tamas⁵ redogörelse för medias tendens att märka gärningsmän som Breivik som ”ensamma galningar” (DN 2012-07-10) påvisar trenden att kategorisera exempelvis icke-islamistiska gärningsmän in i en låda av beskrivningar som rör psykologiska faktorer, och det är just denna trend som lämnar oss lika ovetande inför Breivik som vi var innan. Mörkläggandet av Breiviks idealism, logik och agerande – aspekter media klassificerar som delar av Breiviks galenskap – kan liknas vid det Foucault (1973) beskriver som den klassiska erans nedtystande av galenskapen i stort.

Fram till 1600-talet var konsensus att galenskap och ondska, även i dess mest våldsamma utövande, inte kunde hanteras om den inte fördes in i det öppna och gjordes synlig (Foucault 1973;67). Detta sätt att närma sig beteende som avvek från normen gav så småningom vika för inspärning som hanteringsmetod där man tydligt ville skilja de galna från de förnuftiga (Foucault 1973). Även medierapporteringen av Breivik exponerar ett behov att skilja Breivik från oss, skilja ondskan från förnuftet, och skapa avstånd mellan fienden mot det moderna samhället och det moderna samhället som idé och praktik. Att Breivik är uppvuxen under samma statsparaply, med samma institutioner som pelare kring sig, utgör för detta avståndstagande en problematik. Som den moderna tiden kom att hålla galenskapen på allt längre avstånd (Foucault 1973;70) är ondska i form av extrema avvikelser från normen som den Breivik utgör någonting media som diskurssättare söker skapa avstånd till idag. Medierapporteringen visar hur ingen likhet ska gå att urskilja mellan de som lever enligt normen och de som så gravt går emot den. Mot bakgrund av detta är beskrivningen ”radikal islamist” ofta tillräcklig – den skapar det önskade avståndet enkelt eftersom beskrivningen direkt klargör att ”de” inte är som ”vi”. Den ensamme etniskt norske terroristen med den högerextremistiska idealismen är inte tillräcklig: han befinner sig fortfarande för nära oss och

⁵ Gellert Tamas – Journalist och författare

därför tar media till andra verktyg i vår beskrivning av honom för att skapa det nödvändiga avståndet.

Passionen – både varför vi är goda och de andra onda

”Breivik är uppenbarligen en fanatiker” och ”han tror fullt och fast att han gjort det rätta” skriver Knausgård (DN 2012-07-22). Nationalencyklopedin definierar *fanatism* som ”allmän, nedsättande benämning på religiösa eller politiska riktningar som utan hänsyn till rationella argument eller mänsklig hänsyn driver sin sak” (Nationalencyklopedin 2012). Fanatismen är alltså vare sig rationell eller hänsynsfull ur humanitär synpunkt och fanatikern kan således aldrig ses som en logisk varelse som agerar utifrån det *han eller hon anser är för samhällets bästa*. Här är fanatikern den som inte tar hänsyn till rationella argument, varför rationalitetsperspektivet får anses ansluta till Foucaults (1973) beskrivning av det som avviker från normen som motsatsen till rationaliteten.

Passionen är det som kopplar ihop det fysiska med själen och gör att olika sinnestillstånd manifesteras kroppsligt (Foucault 1973;86). Foucaults redogörelse för historiska beskrivningar av sinnestillstånds medicinska orsaker kan upplevas irrelevanta men någonting viktigt finns i idén om passionen som drivkraft, eller *det som kopplar samman personen (själen) med agerandet (det kroppsliga utförandet)*. För även om passionens inverkan över organ och deras funktionalitets innebörd för sinnestillstånden är en diskussion som bäst hålls utanför denna studie, är Foucaults (1973) diskussion om *logiken som galenskapens sanna språk* desto mer relevant då det är *passionen* som Foucault beskriver är galenskapens logik.

Att intensivt fokusera på ett specifikt innehåll öppnar dörren till det som historiken beskriver som *galenskap* (Foucault 1973;94). Men intensiv fokus eller passion hos individen, oavsett hur fiktiv, leder onekligen till ett resonemang hos individen som i sin tur leder till agerande som är logiskt utifrån resonemanget. En person som tror sig bo i ett hus som hemsöks av andar och vars tid ägnas åt att intensivt tänka på och oroa sig över detta börjar resonera kring hur situationen bäst hanteras. Kanske börjar han sova med lampor tända då detta upplevs tryggt, kanske bjuder han in en klärvoajant att lösa problemet. Agerandet är ett *logiskt utflöde av processen bakom*, nämligen individens föreställningar och resonemang. Breiviks föreställning om hotande radikal islamism är en föreställning eller ett ”innehåll” för att använda Foucaults terminologi som kom att stå i totalt fokus för Breivik. Denna intensiva fokus på hotet (innehållet) och resonemanget kring det ledde till ett agerande som för Breivik var logiskt utifrån premisserna. Enligt Habermas (1984) är detta en logisk process hos Breivik och utifrån Baumans tes om *moral och etik* (1989) och Foucaults diskussion om *passion*

(1973) kan vi också beskriva Breiviks agerande som *moraliskt*. Media nekar Breivik förmågan till rationalitet och skulle opponera sig idén att Breivik agerat moraliskt. Men moraliskt innebär som tidigare nämnt inte nödvändigtvis moraliskt gott, utan moraliskt är enligt Bauman (1989) *en icke-rationaliserad process av agerande utifrån någonting inom individen*. Det är alltså agerande fritt från Webers *järnbur* (genom Habermas 1984), eller fritt från det Bauman beskriver som *etiken* eller *rationaliseringen av moralen* (Bauman 1989). Medan majoriteten av oss i stort agerar utefter etiska riktlinjer i samhället agerade Breivik, utifrån det han kände så passionerat för, helt utanför dessa ramar. Det Foucault (1973) beskriver som *passionen är alltså starkt sammankopplat med moralen; passionen är drivkraften som gör det moraliska handlandet möjligt*. Breivik har enligt Foucaults och Baumans resonemang handlat avvikande och kanske till och med ”gale”, men *passionen är logiken i hans agerande* som kan beskrivas som moraliskt eftersom han handlat utifrån sina föreställningar utan att rationalisera dessa enligt riktlinjer och normer. Här finns nyckeln till förståelse för medias invändningar mot en rationalitet hos Breivik och hur irrationaliteten används som verktyg för att konstruera honom som ”den andre” och ”inte vi”. Det som *egentligen* skiljer oss från fienden är inte rationaliteten, utan avskilda idealism vi känner så *passionerat* för. I Breiviks fall är idealismen ett femtiotal Norge med anti-feminism och nationalism (Knausgård 2012-07-22). I vårt fall är idealismen ett modernt Skandinavien som karakteriseras av öppenhet, avlägsnandet av våld från det sociala livet och agerande i enhet med vår subjektivt delade värld där multikulturalismen inte utgör ett hot (Habermas 1984). *Passionen* som är det som driver processen föreställningar som blir till resonemang och resonemang som leder till ett logiskt agerande, finns både hos fienden och hos oss, den är bara riktad mot olika mål. I fiendens fall beskrivs passionen som fanatism (2012-07-22) och i ”vårt” fall en humanitär motor som styr oss i linje med det moderna samhällets värdegrund.

Medierapporteringens suggestiva natur

Åberopandet av fiendens djuriska natur och symboliken i berättelser

I den klassiska epoken när fångslandet av de galna var samhällets andra natur var konsensus att det var det djuriska hos den galne som skyddade denne från att påverkas av element som kyla, värme och våld så som en förnuftig individ påverkas (Foucault 1973;74f). Vi kan således förstå metaforer som åsyftar Breiviks djuriska natur som ett sätt att uppmärksamma att Breivik inte påverkas av mänskligt lidande som ”att skjuta en tonåring i ansiktet” (Knausgård DN 2012-07-22) så som vi andra. Holt redogör för demoniseringen av Breivik (DN 2011-07-27); hur han enligt denna är en själlös terrorist utan förmåga till empati, att han är ”djävulen reinkarnerad”. Holt själv beskriver *dagens* Breivik (hon menar att han en gång var en annan) som ett iskallt monster. Kjaerstad (2012-06-26) föreslår att Breivik kanske är en ny typ av människa vi ”saknar facit till”. Dessa beskrivningar klipper banden mellan ”oss” och Breivik, mellan vad vi är och det Breivik är. Det är en *avhumanisering* av Breivik och Steuter och Wills (2008) menar att avhumaniseringen, genom *metaforer* som åsyftar fiendens djuriska natur samt *symbolikens* förmåga att tala mellan raderna, tillåter oss inte bara våldsaktioner men att det stärker vår självbild då den gemensamma oppositionen mot fienden stärker vår känsla av inneboende dygd. Metaforiska och symboliska beskrivningar av Breivik gör att vi förstår honom som ondskan men även att vi förstår oss själva i vår opposition som inneboende goda. Som Holt (DN 2011-07-27) skriver ska ”ingen terrorisera oss till att släppa dessa grundläggande värderingar” som öppenhet och demokrati – egenskaper hon säger vi ska möta terrorn och hatet med. Våra goda egenskaper mot fiendens onda gör detta till ett *symboliskt krig*. Våra vapen i kriget mot Breivik är inte gevär och bomber utan de värderingar vi placerar i vår självbild. *Avhumaniseringens* viktiga funktion i attacken av den konstruerade fienden beskrivs även av Bauman (1989) som menar att nazismens avhumanisering av judarna möjliggjorde den rationellt utformade utrotningen av dem, vilket Steuter och Wills (2008) skildrar genom att redogöra för karikatyrens avbildning av judarna som bland annat skadedjur. *Avhumaniseringsprocessen* kan beskrivas som det rationella samhällets verktyg i definitionen av det *etiska* (Bauman 1989); genom att avhumanisera fienden blir utrotandet av denne etisk; *moralen rationaliseras* (Bauman 1989) vilket gör att gemene man exempelvis kan stå vid utrotandet av ett helt folk.

Galenskapen står i direkt proportion till den djuriskhet inom den galne som gör honom tom på det som är specifikt mänskligt (Foucault 1973;74).) Johansson (DN 2012-07-21) liknar

Breivik vid gärningsmän bakom skolskjutningar i USA och beskriver hur samtliga saknar förmågan till empati. Avsaknaden av mänskliga attribut som medkänsla skildras genom att åkalla Breiviks djuriska natur; Breivik åkte till Utøya för att ”slakta sextionio unga” och han ”gick ut ur huset på jakt efter fler han kunde slakta” (Knausgård DN 2012-07-21). Knausgård jämför Breiviks ”slakt av tonåringarna” med Gustave Flauberts berättelse om en man som förlorar kontrollen och urskillningslöst i full glädje dödar alla djur han ser. Symboliken är aktiv eftersom *det betecknade säger någonting mer än bara det konkreta* (Steuter & Wills 2008;70); berättelsen om mannen på frenetisk jakt efter djur att döda pekar på Breiviks jakt. Symboliken avser Breiviks förlorade kontroll och hans urskillningslösa tillvägagångssätt som hör ihop med det *passionerade* (Bauman 1989) som är så okontrollerat att det övergår i ondska. Steuter och Wills (2008;82) menar att beskrivelser som åberopar fiendens djuriska natur eller anför fienden som ett virus eller sjukdom gör att vi uppfattar det som *vårt moraliska ansvar* och *logiskt* att utrota det. Linder (DN 2012-07-24) beskriver islamofobin på nätet som ett virus som ständigt byter skepnad. Detta är en *ledtråd*; virusmetaforen talar om vad vår respons till fenomenet islamofobi bör vara. Islamofobin är enligt Linder ett hot. Vi förstår vad vår roll och dess förhållningssätt till fienden bör vara; aggressivt och offensivt.

Genom Knausgårds beskrivningars symbolism (DN 2012-07-22) föreslås någonting annat än det konkreta. Knausgård berättar om sin ungdom, om egna upplevelser av identitetsförskjutning. Genom att beskriva de aspekter som påpekats relevanta för Breiviks handlingar (sexualiteten, relationen till föräldrarna, den grandiosa självuppfattningen) säger Knausgård indirekt någonting om Breivik när han säger det om sig själv. Knausgård beskriver hur han själv övervägde självmord och att Breiviks återvändsgränd istället resulterade i fascismen, och här beskrivs skillnaden mellan vad en av ”oss” gör när återvändsgränden är nådd och vad en som Breivik gör, en skillnad som också Tännsjö (DN 2012-08-24) gör tydlig när han påpekar att inte alla med Breiviks föreställningar övergår i aggressiv handling. De rationella i samhället agerar enligt samhällets *etiska* (Bauman 1989) riktlinjer och via symbolismens suggestiva natur understryks denna skillnad mellan gott och ont. Symboliska berättelser löper som en röd tråd genom medierapporteringen: Arnstad⁶ (DN 2012-04-20) redogör för fascismens fäste i Italien och Rumänien och förklarar via dessa varför vi ser Breivik le på bilder tagna i rättsalen. Knausgård berättar om Hitlers instabila barndom, hans tals homoerotiska undertoner, hans intimitets- och kvinnoångest, men påstår att de enda aspekter i vilka han vill jämföra Breivik med Hitler är deras grandiosa föreställningar och

⁶ Henrik Arnstad – Vetenskapsjournalist och historiker

anslutning till fascismen. Men oavsett om Knausgård menar att han inte ämnar säga någonting om Breiviks barndom, sexuella läggning och relation till kvinnor så förstår vi att det finns ett samband. ”Propagandans mest effektiva stund är inte när den innehåller lögn utan när den ramar in vår förståelse av någonting” (Steuter & Wills 2008;158). Genom symbolismen sätts kontexten i vilken vi ska förstå Breivik. Media är inte ett fönster genom vilket vi ser verkligheten (om en sådan existerar) utan ”en kulturell produkt som producerats i en kulturell kontext” (Wills & Steuter 2008;158). Som Herman och Chomsky (1988) förklarar förhåller sig denna kulturella produkt till diverse faktorer så som kommersiella. Mediebilderna av Breivik är inte en direkt spegelbild av hans person utan en spegelbild av oss själva och den vi konstruerar honom att vara. *Metaforer* och *symbolik* har en viktig roll i denna konstruktion.

Krigsmetaforen och uppmaning till seger

Metaforen “kriget mot terrorismen” skapar en greppbar väldefinierad fiende utan att vi måste tänka på denne som en ”någon” (Steuter & Wills 2008;8). *Avhumaniseringen* av fienden omvandlar en mängd komplexa ting (idealism, värderingar, samhällsförhållanden etcetera) till ett enklare ”någon”. Terrorns komplexitet inramas tydligt nog att ställa in siktet på och besegra (Steuter & Wills 2008;8). På liknande vis görs någonting så svårhanterligt som den egentliga kulissen för Breiviks handlingar – hans idealism, resonemang och logik – om till enkla och inramade stereotyper som uppmanar till besegring. Plattityder som ”den farliga enstöringen” som Johansson (DN 2012-07-21) beskriver är en gemensam faktor hos gärningsmän som Breivik och James Holmes⁷, och ”den ensamma galningen” som Tamas menar ”även han är en terrorist” (DN 2012-07-1), ersätter komplexiteten hos den som *agerar rationellt utifrån sina föreställningar* om vi utgår från Habermas (1984). Knausgård (DN 2012-07-22) gör Breivik tom på allt som gör en människa till människa och beskriver Breivik som en individ utan ett Jag, en inkapabel att känna med andra och ser dem som ”bilder, pixlar, siffror”, som saknar ”det inre försvaret mot att döda en annan människa”. Mediegrammatiken i konstruktionen av fienden är mångfacetterad och består exempelvis av diskurser om galenskap och motpolerna till element i vår normativa idé om det moderna samhället. Utifrån Steuter och Wills metafor-teori framträder ytterligare nyanser: metaforen ger en *förenkling av det komplexa* (Steuter & Wills 2008;9). Det svårförståliga – den etniskt norske Breivik som ensam utförde dåden – förenklas i fokus på greppbara faktorer som hans psykologi och skapar en konkret fiende: högerextremisten, den farliga enstöringen, eller ”en trasig pojke” (Kjaerstad DN 2012-06-26) ”som lika systematiskt som någon soldat, gått promenader varje

⁷ James Holmes – Sköt ihjäl tolv människor under en biovisning i USA

dag och spelat musik han uppfattat som heroisk” och spelade ”dataspel systematiskt i många år” (Knausgård 2012-07-22).

Knausgård jämför Breivik med soldaterna i Afghanistan gällande Breiviks förmåga att avhumanisera sina ”måltavlor” (DN 2012-07-22) och Kjaerstad beskriver Breiviks förmåga ”att kunna glida över i en krigsmentalitet” (DN 2012-06-26). Att anamma Breiviks *egen* beskrivelse av sig själv som soldat och riddare (Knausgård DN 2012-07-22) förstärker krigsmetaforen och inger oss känslan att befinna oss i krig. I kriget finns godhet och ondska, lika enkelt för vuxna att relatera till som barn som lyssnar till sagornas definitioner av gott och ont. Krigsmetaforen erbjuder tydliga roller att inta (Steuter & Wills 2008;11). Vi ska bekämpa fienden med de element som personifierar oss och som de motsätter sig. Krigsmetaforen smider drömmen om seger men i synnerhet befäster den diskursen om det öppna demokratiska samhället, varför medierapporteringen är en *diskursteknologi* (Fairclough 2001) – den tillämpar samhällsvetenskaplig kunskap i byråkratisk kontrollns syfte (Fairclough 2001;175f), här med målet att reproducera vårt samhälles självbild. Steuter och Wills (2008) menar att metaforen hjälper oss rättfärdiga vårt beteende. För invasionen av Irak efter 11 september rättfärdigade krigsmetaforen ett reaktivt beteende (Steuter & Wills 2008;12). I medierapporteringen kring Breivik förstärker krigsmetaforen armeringen runt vår normativa idé om det moderna skandinaviska samhället. Herman och Chomsky (1988) beskriver *propagandan* som demokratinns verktyg för tillverkningen av samtycke. Utan att här diskutera propagandans relation till demokratin är Herman och Chomskys tes om propaganda relevant, om än i justerad form. I konstruktionen av fienden befästs vår självbild och Breivik har attackerat denna – det moderna öppna samhället (Berggren DN 2011-08-31). Propagandan, om vi definierar den som ett grammatiskt verktyg i konstruktionen av fienden, existerar i konstruktionen av *skillnaden* mellan fienden och oss (Bauman 2004). *Vi* är inte som *dem*; *vi* benämner mordet på ungdomar som slakt medan fiendens inhumana natur kallar den ”skador” (Knausgård DN 2012-07-22). Och hur kan man hänvisa till morderna på tonåringar som de beskrivs i medierapporteringen som ”skador”? Här föds den emotionella laddning som Steuter och Wills (2008;24) menar är propagandans syfte. Vi är benägna hålla med Knausgård när han skriver:

”Han måste ha varit ingen, det vill säga död, för bara som ingen, absolut ingen, har han kunnat omfamna tanken, som undan för undan måste ha blivit allvar, en reell möjlighet, bara som ingen har han haft ingenting att förlora, och det är det som är språnget, den faktor som Kjaerstad kallar okänd, han står plötsligt på den andra sidan där det inte längre finns något att förlora, för han är död, han är ingen, och genom att göra det otänkbara, som på andra sidan språnget plötsligt är tänkbart, blir han någon” (Knausgård DN 2012-07-22).

Vi är benägna hålla med för vem är med olik oss än han som är död, han som är ingen, han för vilken det otänkbara är högst tänkbart? Vem är vår fiende om inte han för vilken det är tänkbart att slakta ungdomar genom att skjuta dem i ansiktet och sedan kalla det ”skador”? Samtycket är känslomässigt inducerat genom en grammatik som lyfter det enorma mänskliga avståndet mellan oss och fienden.

Rationalitetsfrågan

Konfrontationen av olika världar

Habermas (1984) delar in världen i tre: den *objektiva*, *sociala* och *subjektiva*. Den objektiva är den sanningstaganden kan göras om, den sociala är helheten av alla legitimt reglerade interpersonella relationer, och den subjektiva helheten av upplevelser som aktören har privilegierad tillgång till och förfogande över (Habermas 1984;100). Habermas teori har nära relation till Meads tes om *den generaliserade andre* (Mead 1972) där den *generaliserade andre* är vår föreställning om vad samhället förväntar sig av oss och hur vårt agerande utgår från dessa föreställningar. Detta kan beskrivas som att vår person och handling alltid förhåller sig till samhället. Mediebilden av Breivik gör stor skillnad mellan honom och oss; ”vi andra är inte som han. Han är annorlunda än vi” (Holt DN 2011-07-27). Utifrån Habermas (1984) teori om de tre världarna vi relaterar våra handlingar till kan vi tydliggöra vilken av dessa världar som medierapporteringen menar främst är annorlunda hos Breivik. Den *objektiva* världen är densamma för Breivik, han debatterar inte om solen står där den står. Den *sociala* världen som utgörs av dem med vilka vi är överrens om normer och antaganden är dock en helt annan för Breivik; han erkänner helt andra normer som legitima än de som karakteriserar det moderna skandinaviska samhället och han definierar den sociala grupp med vilken hans normer överrensstämmer som en annan än den sociala grupp i majoritet som utgör samhället han alltid levt i. Det är här svårigheten att ”placera honom i vår gemensamma berättelse” (Berggren DN 2011-08-31) uppstår; Breivik ”borde” i stort identifiera sig med de normer tillhörande den sociala grupp i vilken han är uppväxt. Även om de flesta individer tillhör vad som troligtvis är tiotals subgrupper under den som är samhället vi växer upp i identifierar de flesta av oss huvudsakliga normer i samhället som våra egna. I den tredje frågan om Breiviks *subjektiva* värld där känslor, attityder, drömmar och mål ryms (Habermas 1984;91) styr Breivik i en form av *impression management* (Habermas 1984) vilken typ av tillgång till den subjektiva världen han vill ge andra aktörer. De symboliska innebörder som Breivik fäster vid omvärlden och dess sociala relationer är så substantiellt annorlunda än de innebörder majoriteten av oss fäster vid dessa att världen de facto ser helt annorlunda ut för Breivik, enligt medierapporteringen. Vidare är de *validitetsanspråk* (Habermas 1984) som Breivik gör om den objektiva och sociala världen inte i linje med de normer som utgör den allmänna diskursen om rätt och fel, moraliskt och omoraliskt, kognitivt korrekt eller ej i det moderna skandinaviska samhället. Livsvärlden som enligt Habermas (1984) är aktörens subjektiva

upplevelse av den objektiva och sociala världen är hos Breivik alltså gravt annorlunda än den intersubjektivt delade livsvärlden hos majoriteten av medlemmarna i det moderna samhället. Knausgård uttrycker Breiviks känslor inför, upplevelser av, och målinriktning (element från den subjektiva världen) i de objektiva och sociala världarna som ”gärningsmannen sa att vi var i krig, att det var upplösningen av de traditionella värdena, som mansroller och nationalstaten, han bekämpade, det var muslimerna och mångkulturen som var fienden” (Knausgård DN 2012-07-22). Den allmänna diskursen i Norge är dock varken att det befinner sig i krig, att konservativa värden som mansrollen och nationalstaten behöver eller bör skyddas, eller att islam och mångkulturen är en fiende. Breiviks islamofobi omfattar ett ”uppdiktat islam”, enligt Linder (DN 2012-07-24). Linders yttrande bestrider både sanningshalten i Breiviks uttalanden och att Breiviks handlingar skulle vara korrekta i relation till den objektiva världen. Majoriteten av medierapporteringen bestrider även den tredje av de tre *validitetsanspråk* Habermas (1984) menar att ett uttryck eller handling gör: Knausgård menar att ideologin som Breivik påstår är bakgrunden till hans handlingar inte är nog för att förklara dem. Sexuell läggning, självkänsla, storhetsvansinne och lättkränkthet är några faktorer han istället belyser som viktiga. Detta kan ses som en invändning mot att Breiviks syfte är det han påstår; ett förnekande av att Breivik skulle ha handlat i syftet att rädda Europa undan det stundande radikal islamistiska hotet. Istället tyder Knausgårds beskrivningar på att Breivik exempelvis skulle ha handlat utifrån målet att befästa sin egen storhet. Detta är att neka Breivik den *ändamålsenliga rationalitet* – handling som representeras av målmedveten aktivitet (Habermas 1984;86) – enligt den målsättning som Breivik faktiskt uttryckt.

I rationalitetsfrågan menar Habermas att ett tillsynes obskyrt yttrande eller handling kan ses som rationellt om vi utgår från aktörens antaganden om världen istället för våra egna (Habermas 1984;54). Rationalitet bör alltså studeras utifrån en förståelse för kulturella och sociala antaganden relevanta inom en sociokulturell kontext och för det specifika uttrycket. Habermas menar att ska vi ha möjlighet att förstå hur ”den andre” fungerar måste vi avstå från att tvinga på denne våra egna antaganden. Detta innebär att vi, oavsett hur smärtsamt, måste utgå ifrån Breiviks *subjektiva* värld snarare än den intersubjektivt delade värld som karakteriserar vårt samhälle, om målet är att förstå hur en människa, som ”är summan av det liv han har levt bland oss, de erfarenheter han har gjort med oss och de tankar han har tänkt inom ett system: det norska” (Holt 2011-07-27), kan komma att “planlägga och genomföra ett civilisationsangrepp” mot själva samhället han vuxit upp i (Holt 2011-07-27).

Medias handlingsmodell i fallet Anders Breivik

Habermas (1984) definierar fyra modeller för *social handling*. I de *teleologiska* och *strategiska modellerna* handlar aktören utefter vad som mest troligt kommer åstadkomma de önskade effekterna. Skillnaden är att aktören i den *strategiska* även söker förutse andra aktörers målinriktning. I den *normativt reglerade handlingsmodellen* agerar medlemmarna i en grupp utifrån kollektivets bästa vilket utgörs av agerande som antingen följer eller bryter de normer som är accepterade inom den sociala gruppen (Habermas 1984;85). Den *dramaturgiska modellen*, med avstamp i Goffmans (2009) *socialpsykologiska modell*, utgörs av att individen styr presentationen av sig själv för den sociala gruppen genom att selektivt visa eller dölja element av den *subjektiva* världen. Modellen är strategisk i att aktören beviljar och nekar andra tillgång till (delar av) den subjektiva världen som önsknings, mål, attityd och känslor (Habermas 1984;86); en form av *impression management* som publiken kan acceptera eller förkasta som sanning (Habermas 1984;91). Den modell Habermas förespråkar är modellen för *kommunikativ handling* där parter genom språket etablerar en interpersonell relation med målet att nå en gemensam definition av situationen och utefter det koordinera sina handlingar (Habermas 1984;86). *Tolkning* är ett centralt begrepp för den *kommunikativa modellen* då den har central betydelse för definitionsgörandet. Habermas menar att överrenskommande och stabilitet på inget sätt karaktäriserar den kommunikativa handlingsmodellen. Istället utgörs den av *förhandlingsprocessen* som är ömsesidig i sin karaktär (Habermas 1984;100). Medierapporteringen kring Breivik belyser väl Habermas resonemang att varje förhandlingsprocess görs mot bakgrund av en kulturellt rotad förförståelse (Habermas 1984;100); eftersom den kultur, gemenskap och normativa ordning som medierapporteringen menar att Breivik accepterar som sin egen skiljer sig gravt från våra är svårigheterna för förhandlingsprocessen mellan Breivik och oss desto större. Breiviks *tolkningar* eller *kulturellt rotade förförståelse* (Habermas 1984) av och för omvärlden skiljer sig oändligt från majoritetens. Desto enklare är det att förstå uttryck som ”vi har svårt att placera in Anders Breivik i vår gemensamma berättelse” (Berggren DN 2011-08-31) som ger uttryck för svårigheten att nå *gemensamma definitioner av situationen* mellan oss och Breivik.

Så vilken modell för social handling beskriver bäst medierapporteringen? Som skildrat är processen för skapandet av den andre lika mycket en del av konstruktionen av denne som konstruktionen av den egna självbilden. Genom olika grammatik skapas ett avstånd mellan fienden och oss, men som visat i avsnittet Den normativa idén om det moderna samhället är de element vi attribuerar det moderna samhället (vi) de element vi anser önskvärda och attraktiva; exempelvis skriver Berggren om Skandinavien öppenhet mot omvärlden (DN

2011-08-31). De i exempel i medierapporteringen som gör ett försök att reflektera över mindre beundransvärda aspekter av det moderna samhället hänvisar ändå till *högerextremismen*, och den konstitueras i slutändan även den som ”fienden” och är således inte ”vi” utan också ett hot mot vår öppenhet och demokrati. Holt skildrar vad som kan beskrivas som en något mer rättvis spegelbild där ett Norge med ökad rasism, fler psykiskt sjuka, ökad kriminalitet och känslor av alienation syns (Holt DN 2011-07-27). Men också i Holts artikel syns spår av en krigsmentalitet: ”ingen ska terrorisera oss att släppa dessa grundläggande värderingar” (Holt DN 2011-07-27). Idén om det moderna Skandinavien där vi tillsammans kämpar mot fiender som Breivik kan beskrivas som ett *dramaturgiskt handlingsmönster* (Habermas 1984); en form av *impression management* där media (en diskursiv maktpelare) befäster och reproducerar det beundransvärda med vårt samhälle så att diskursen om det moderna Skandinavien upprätthålls och fortgår stå i kontrast till andra samhällen. Reproduktionen av diskursen som stärker modernitetens självbild görs genom media som *diskursteknologi*, där diskursteknologin är just appliceringen av kunskap i byråkratisk kontrollns syfte (Fairclough 2001;175f). Media blir fartleden för vårt samhälles strukturella värderingar och mål att diskursivt befästas och realiserar.

Att Breivik ofta diskuteras i relation till högerextremismen och att det moderna skandinaviska samhället diskuteras som motsatsen kan också ses som ett uttryck för den *normativt reglerade handlingsmodellen* (Habermas 1984). Holt (DN 2011-07-27) skildrar hur vi uppmanas bekämpa terrorn med öppenhet och demokrati. Att kämpa för kollektivet är att följa de normer *vi* är överrens om i det skandinaviska kollektivet. Motståndaren är högerextremismen och dess idealism där helt andra överrenskomna normer och intersubjektivt delade värld råder. ”Det tåls givetvis att diskutera i vilken mån enskilda gärningsmän, som Breivik, kan kopplas till exempelvis Sverigedemokraternas budskap” (Tamas DN 2012-07-10) är en form av gruppering och försök att hänvisa Breivik till ett kollektiv genom vilket hans handlingar sätts i en förståelig kontext, ”idéerna är igenkännbara och tillhör det moderna, fascistiska, högerextrema tankegodset” (Kjaerstad DN 2012-06-26) är en annan. Här påminns vi om att högerextremismen är lika mycket av en fiende till oss som den radikala islamism Breivik säger sig vilja utrota, men som han jämför med islam som religion. Men återigen misslyckas medierapporteringen i att dra denna parallell.

Inkongruensen mellan målet och tillvägagångssättet

Stundvis uppvisar medierapporteringen en medvetenhet om problematiken i att för lättvindigt hänvisa till enkla förklaringsmodeller i fallet Breivik. Holt (DN 2011-07-27) beskriver hur

problematiken i demoniseringen av Breivik är att vi glömmer att han faktiskt är en ”del av oss” och att vi då förlorar chansen att förstå vad som gick fel och hur vi kan förhindra det i framtiden. Samtidigt skriver Holt att Breivik absolut inte är som vi, att han är ett iskallt monster, beskrivningar som också är en ofruktbar demonisering.

Både Tännsjö (DN 2012-08-24) och Arnstad (DN 2011-04-20) hävdar att vi bör analysera Breiviks handlingar utifrån hans världsbild (ur ett Habermaskt (Habermas 1984) perspektiv att analysera Breiviks handlingar utifrån hans *subjektiva* värld och *tolkningsystem*), acceptera logiken i Breiviks handlingar utifrån hans världsbild, och således nå en djupare *insikt* i hans handlingar. Men andra delar av samma rapportering visar att dessa uttalanden inte är grundade i förståelse och uppskattning för rationalitetsfrågan ur det mer konstruktiva Habermaska perspektivet. Exempelvis säger Tännsjö att premissen för att förstå Breiviks handlingar är att Breivik hade ”felaktiga föreställningar om hur världen är beskaffad”, föreställningar som likställer islam med radikal islamism. Tännsjö säger efter sin redogörelse för Breiviks sanningsanspråk (Breiviks uppfattning att radikal islamism som dominerande i Europa är ett reellt hot) att ”denna världsbild är fel” (Tännsjö DN 2012-08-24). De sanningsanspråk Tännsjö *själv* gör (motsatserna till Breiviks) reflekterar det moderna samhällets intersubjektivt delade livsvärld, men Tännsjös sanningsanspråk är av universell karaktär och görs utan att han uppvisar en medvetenhet om de antagandesystem som ligger bakom. Vi kan inte ta för givet att vår moderna världsbild inte är starkt influerad av specifika dominanta roller i vårt samhälle (Habermas 1984;53). Exempelvis har vetenskapen och sekulariseringen en betydande roll i vår kultur. Men medierapporteringen reflekterar inte över den förförståelse och de antaganden som gör oss benägna att göra en viss typ av sannings- och validitetsanspråk, utan uppvisar en oförmåga att föra resonemang som karaktäriseras av den *kommunikativa handlingsmodellen* – det vill säga förhandlings- och definitionsprocessen genom vilken vi kan nå en djupare förståelse mellan olika parter. Istället förhåller sig medierapporteringen till Breivik så som Foucault (1973) beskriver att förnuftet förhåller sig till galenskapen i den moderna epoken; Breivik avviker från samhället som karaktäriseras av förnuftet och är därför galen. Försöken att studera Breivik utifrån ett konstruktivt perspektiv på rationalitet förblir just enstaka försök och rapporteringen återgår istället ständigt till definitioner av galenskap och förnuft enligt Foucaults (1973) beskrivningar. Weber (genom Habermas 1984;143) beskriver att moderniteten karaktäriseras av en allt starkare utveckling mot rationalitet och *avmystifiering* av samhället och det moderna skandinaviska samhället utmärks utan tvivel av en stark sekularisering i relation till andra regioner av världen där den *mytiska världsbilden* (Habermas 1984) fortfarande råder, men även till västerländska nationer

där religionen (och då ofta kristendomen) fortfarande har en tydlig samhällslig funktion. Så om samhället som medierapporteringen relaterar Breiviks handlingar till är ett samhälle av rationalitet torde även *rapporteringen* av Breiviks handlingar karaktäriseras av rationalitet. Istället förhåller den sig till Breivik på ett sätt som närmast kan beskrivas utmärks av den *mytiska världsbilden*; likt i den mytiska världsbilden domineras mediebildens av Breivik främst av *kontraster* och *analogier* (Habermas 1984;46). Bilden av oss och bilden av Breivik som den andre byggs på motsatser: Holt (DN 2011-07-27) skriver ”han är inte som oss” och Berggren (2011-08-312) sätter vår ”modernistiska självuppfattning” i kontrast till ”Breiviks bisarra kulturkonservatism och ateistiska kristendom”. *Likheter* görs genom uttalanden som Arnstads (DN 2012-04-21) ”fascismen som tolkar nationens patologi som ’besmittad av en cancersvulst’”, Knausgård (DN 2012-07-22) som drar en röd tråd mellan Breivik och Hitler, och Tamas (DN 2012-07-10) som grupperar Breivik med andra enskilda gärningsmän som Peter Mangs (serieskytt i Malmö som riktade in sig på individer med invandrarbakgrund) genom faktorer som ”tidig kontakt med psykiatri” och ”en värld bortom sociala kontakter”. Precis som Habermas (1984) menar att den mytiska världsbildens oförmåga att dra samband mellan annat än det perceptuellt tillgängliga innebär att förståelsen för världen aldrig kan penetrera ytan kan inte heller en mediediskussion om Breivik på ett ytligt plan av *kontraster* och *analogier* nå djupare insikter. Media uppmanar till social uppslutning kring de värden som utmärker det moderna samhället och menar också att vi måste göra allt för att förstå vad som gick fel i fallet Breivik (Holt DN 2011-07-27). Men i analysen av medierapporteringen är det tydligt att diskussionerna snarare präglas av en oförmåga att se förbi förföriska faktorer, som psykologiska, som är enkla att skapa kontraster och likheter i och skapar en tydlig kontext i vilken Breiviks handling skedde.

”Den andre” – honom känner vi redan

Media är trots förfarandet i fallet Breivik del av den moderna samhällsstrukturen där *rationalitet* och *byråkrati* (enligt Webers *byråkratiska rationalitet* där människor beordras, organiseras, registreras, checkas av (genom Fairclough 2001;175)) är ledord. Definitionen av *diskursteknologier* som applicerade former av samhällsvetenskaplig kunskap (Fairclough 2001;185) och medierapporteringens tendens att diskutera Breivik utifrån exempelvis kunskap om *fascism* och *socialpsykologisk patologi* synliggör media som *diskursteknologi*. I den språkliga applikationen av kunskap är vårt sunda förnuft, som Fairclough menar består av antaganden, *implicita* (Fairclough 2001;2); vår kulturellt rotade förförståelse och antaganden finns alltså som latent information i sättet media konstruerar Breivik. Fairclough (2001)

beskriver dessa antaganden som *ideologiska* i att maktförhållanden ligger till grund för de konventioner enligt vilka vi använder språket som ju främst är hur vi kommunicerar. Att tydliggöra samhällseliga diskurser, som analysen ämnar tydliggöra mediediskursen om ”den andre”, är alltså intimt förknippat med analysen av språket.

I analysen av mediekonstruktionen av Breivik är det framförallt språket och hur språket används för att belysa kontraster mellan oss och Breivik som blivit tydligt. Och samhällseliga diskurser står i kausal relation till varandra (Fairclough 2001;164) vilket innebär att förändring i en har inverkan över en annan. Exempelvis har konstruktionen av Breivik som fiende omfattat element som social rädsla och risken för terrorhot (DN 2012-07-13) och konflikten mellan öppenhet och säkerhet i samhället (DN 2012-08-29). Dessa har effekt på diskursen om trygghet i det skandinaviska samhället. Den utbredda diskuterade relationen mellan Breivik och fascismen får också påföljder för hur samhället i framtiden kommer diskutera fascism; Breivik och hans person- och handlingskontext som den beskrivs i medierapporteringen påverkar troligtvis debatten om fascismen i framtiden. Förändringar i diskursen om den andre omfattar det *språk* och *element av språket* som vi använder. Som Fairclough (2001) beskriver sätts ramen för ett fenomen genom de ledtrådar diskursen ger, och ledtrådarna har sitt ankare i de värderingar som utgör vårt moderna samhälle. Medierapporteringen beskriver Breivik genom att skildra honom i ljuset av värderingar som karaktäriserar hans motsats, nämligen det demokratiska öppna samhällets. Som diskuterat är det en lättförståelig och lättporträtterad bild av Breivik som målas upp, varför vi kan beskriva diskursen om Breivik som *strategisk*; den är orienterad mot ett instrumentellt mål (Fairclough 2001;164), nämligen att göra Breivik så enkel och koncis för oss som möjligt. Men den intresserar sig egentligen inte i att säga någonting nytt och för samhällsutvecklingen viktigt om Breivik, utan ägnar sig åt att reproducera diskursen om den andre och ännu viktigare diskursen om det moderna samhället.

Psykologism och historicism i medierapporteringen

Psykologismen är föreställningen att det sociala livets lagar kan reduceras till mänskligt beteende (Popper 1971;89). Popper menar att *psykologismen* i sitt reducerande av sociala verkligheter till psykologiska fakta tvingas anta *historicismens* metod i att den oundvikligen spekulerar om *ursprung och utveckling*. Marx *anti-psykologism* som Popper ansluter sig till hävdar dock att ingen förklaring av våra handlingar är tillräcklig om den saknar referens till den sociala miljön. Mills (genom Popper 1971) menar att psykologismen *tar* hänsyn till den sociala miljön men beskriver den sociala miljön som relevant i att den utgörs av den influens som varje generation utövar över nästa och där kontentan av dessa influenser således utgör den sociala miljön. Enligt Popper är detta försvar av psykologismen det som verkligen belyser dess svaghet, nämligen dess *historicismiska metod*; om den sociologiska utvecklingen sker genom varje generations psykologiska influens över nästa spekulerar psykologismen om *utgångspunkten*, eller *de första uppsättningarna influensöverföring*. Detta kan i stor mån förklaras som en Platonistisk tanke om *Form och Idé*; om det ursprungliga perfekta som urartar alltmer ju mer civilisationen befläcker det. Detta är Poppers beskrivningar av Platons historicism som han menar även karaktäriserar *psykologismen* (Popper 1966).

Psykologismen i medierapporteringen av Breivik utgörs av medias tendens att söka förklara hans handlingar, inte i en social institutionell kontext, utan snarare i en psykologisk kontext. Som Kjaerstad (DN 2012-06-26) beskriver är förklaringarna av Breivik som ett ”lapptäcke av förklaringar och syndrom, hämtade från psykologins vindförråd av diagnoser”. Det *är* en Breivik i en ”förvirrad tankevärd” (Berggren DN 2011-08-31) vi möter genomgående i medierapporteringen. Han är en ny typ av människa, kapabel till någonting nytt, han är en ny form av terror. För att förstå vad detta *nya* är kopplar rapporteringen det konsekvent till det *tidigare*: fascismens tidigare ansikten (Hitler) och tidigare ensamma gärningsmän (som Peter Mangs). Man diskuterar andra gärningsmäns psykologiska tillstånd och placerar på så vis Breivik och dessa i samma diagnostiska fack. Man beskriver det nutida Skandinavien som en produkt av vår förmåga (psykologisk) att anpassa oss; vi verkar ha en ”mottaglighet för modernitet” som Berggren uttrycker det (Berggren DN 2011-08-31).

Media ser i backspegeln för att förklara nuet och förutspå framtiden, i *historicismens* anda. Kjaerstad uttrycker Breivik som ett tecken för var mänskligheten är på väg så här:

Eller kan det vara så att Anders Behring Breivik, på ett individuellt plan, visar oss en hittills okänd eller helt enkelt ny potential i nutidens människa? Jag undrar om Breivik är en individ vi saknar facit

till. Han övergår de psykologiska teorier och modeller man i dag har till förfogande (Kjaerstad DN 2012-06-26)

Vad ser vi här om inte *psykologismens* förlitande till människohandlingen som inget mer än ett uttryck för dess psykologi? Den okända nya potentialen som gömmer sig inom oss människor är ytterligare ett kliv från den rena människoformen som den måste sett ut innan förfallet – ett uttryck för *historicismen*.

Medias *förklaringsmodell* för Breivik är en *psykologisk* och medias metod för att diskutera denna psykologiska profil som bakgrund till hans handlingar är *historicistisk*; man diskuterar Breiviks psykologiska bakgrund och personliga kontraster till oss genom att hänvisa bakåt i tiden och menar att detta ger implikationer om vart samhället är på väg. Denna kombination av *psykologiska och historicistiska förklaringsmodeller* tycks vara relevant när gärningsmannen är ”den ensamme galningen” (Tamas DN 2012-07-10) snarare än en individ som agerar i en kontext likt en radikal islamist som är en del av al-Qaida så som det beskrevs att vi direkt drog slutsatsen var kraften bakom dåden i Norge (Johansson – Murie DN 2012-07-22). *Hade* det varit en medlem av al-Qaida hade denna analys troligtvis sett mycket annorlunda ut.

Media om Fienden Inifrån

Exemplen i denna studie visar hur skapandet av Fienden Inifrån behandlar vårt normativa samhälle lika mycket som avvikelser från det. Den analogi som ligger närmast till hands att beskriva konstruktionen av fienden i medierapporteringen kring Anders Breivik rör främst *oss* snarare än *honom*; den spegel som tillhandahåller vår självbild är tillsynes gjord av samma material som den häxan i Snövit använder sig av för att försäkra sig om att hon är vacker – den ger de svar vi vill ha. I analysen är det tydligt hur dessa svar målar det moderna skandinaviska demokratiska samhället så som vi gärna ser det: karaktäriserat av tolerans, öppenhet och rationalitet, fritt från irrationell galenskap och med en inneboende förmåga till empati. Analysen visar hur denna empati är etisk snarare än moralisk, för att använda Baumans (1989) begrepp, då den sitter som en ryggrad i oss – en institutionaliserad funktion i vårt kulturella medvetna. Att vara en empatisk människa är att agera i enhet med de etiska riktlinjer som är rådande i vårt samhälle. Analysen visar hur all handling som sker utanför dessa ramar, även om den som i Breiviks fall sker mot bakgrund av en uttalad egenuppfattad moralisk utgångspunkt, kategoriseras som omoralisk, irrationell galenskap.

Trots att samtliga exempel illustrerar önskan att nå djupare insikt i fiender som Breivik belyser de samtidigt en oförmåga att se förbi stereotyper och plattityder som är bekväma i beskrivningarna av fienden. Beskrivningarna av oss och Breivik som extrema motpoler är genomgående i medierapporteringen. Upplevelsen av den är därför snarare en av att befinna sig på ett cocktailparty med vänner man redan känner väl, än en bjudning med nya ansikten; beskrivningarna är bekväma och icke provokativa men vi lär oss inget nytt om varken andra eller oss själva. Adjektiven som används för att beskriva den andre må variera med kontexten men de negativa tillhör alltid fienden och de positiva tillhör alltid oss, med ytterst få undantag. Att horribla händelser som de i Norge 2011 på något vis skulle kunna beskrivas som positiva, eller att den gärningsman som låg bakom dem skulle beskrivas med vitsord, är självfallet inte vad som åsyftas här. Men de nästintill systematiska beskrivningar av ”honom” kontra ”vi” som exemplen ger uttryck för visar hur vi omöjligen kan nå en djupare behjälplig insikt i de som agerar utanför de acceptabla stommarna i det demokratiska samhället. Exemplen illustrerar hur vi endast kan definiera vad som är gott med oss själva genom att sätta det i kontext till det som är ont hos fienden, men beskrivningarna utgår från premissen att det onda alltid existerar *utanför* det goda, långt bort och i en annan värld. Det är denna problematik som stör medierapporteringen i fallet Anders Breivik – att Breivik var ett hot

som kom inifrån och att han agerade ensam. Därför räcker inte enkla beskrivningar av fienden som ”radikal” så som de ofta gör i skildringen av en terrorist som tillhör ett kollektiv som al-Qaida. I fallet med fienden som inte bara agerar ensam men också är en produkt av det egna samhället visar exemplen på desperata behov att på något sätt skapa ett avstånd till fienden som liknar det självklara avstånd som finns mellan oss och exempelvis en radikalislamistisk terrorist. Det finns inget annat kollektiv än det egna samhället att hänvisa fienden till när denne är en ensam aktör uppfödd i samma samhälle som vårt eget, och därför tas psykologiska förklaringsmodeller och beskrivningar som bygger på motsatser i systematiskt bruk. Hur medierapportering beskriver de som handlar mot bakgrund av ett kollektiv på helt andra och förhållandevis banala sätt utan hänsyn till exempelvis privat bakgrund skulle kunna studeras som en förlängning av denna studie.

Att acceptera Fienden Inifrån som en del av det egna samhället skulle oundvikligen innebära att acceptera sidor hos det egna samhället som vi inte är villiga acceptera. På en lokal nivå behöver vi ifrågasätta vilka aspekter av det norska eller skandinaviska samhället som är med och skapar individer som Breivik, och för situationer på global nivå behövs möjligtvis en förståelse för mindre åtråvärda konsekvenser av globaliseringsprocessen. Båda dessa är dimensioner av *Moderniteten* i stort, och analysen visar hur vi beskyddar vår normativa idé om denna modernitet in i det sista och hur den normativa samhällsidén närmast kan liknas vid Webers *idealtyp*. Det vi jämför fienden med är inte det faktiska samhället utan snarare en slags idealtyp av det; någonting som existerar i vårt kulturella medvetande som en begreppslig prototyp vi jämför fienden med – och därför blir också kontrasterna oss emellan desto större. Det som exemplen visar att medierapporteringen gör är *att ställa en konstituerad fiende gentemot en konstituerad godhet*, och snarare än att jämföra fiktiva föreställningar måste vi riva dessa konstituerade barriärer om vi ska nå en mer rättvis helhetssyn över vad som ibland utgör förödande diskrepanser i människors relation till omvärlden och medmänniskor. För analysen visar hur individer som utför grymma handlingar som Breiviks faktiskt kan förstås som moraliskt handlande utifrån egna antaganden och förförståelse. Denna moral är fri från den rationella etik majoriteten av oss lever enligt, och i Breiviks fall är den onekligen baserad på en värld totalt annorlunda än den majoriteten av oss intersubjektivt delar, men den guidar likt väl individen på en väg som ter sig sann och rätt. Först när vi uppskattar hur vårt naturliga tillbakafallande i klassificeringen av fienden som galning effektivt river alla möjligheter till en berikad insikt i denne, kan vi nå längre än en svartvit förståelse för att och hur människor inom tillsynes liknande kontexter kan vandra så skiljda

vägar. Breivik är exemplet på denna människa. Han drivs inte av någonting annat än sin relation till och förståelse för omvärlden, och hans omvärld har varit samma som vår.

Analysen visar hur avstånd till Fienden Inifrån skapas genom rationalitetsparadigmet i dess separation av förnuft och galenskap, trots att rationalitetsperspektiv som erkänner rationalitet även hos de som agerar utanför våra normativa system är långt mer produktiva. Exempelen illustrerar hur rationaliteten existerar som en inneboende egenskap i det öppna samhället och står för förnuftet och en harmoni med normen. Rationalitet som avhängande aktörers olika antaganden och förförståelse för världen får nästan uteslutande stå till sidan för denna enkla och tilltalande förståelse av fienden som en irrationell galning. Att det inte går att hänvisa Breivik till en utmärkande social grupp (trots försök att hänvisa honom till högerextremismen) belyser hur rationalitet endast kan existera om den förhåller sig till ett kontrakt som råder inom en social grupp. Detta är varför terrorister som agerar i grupp eller mot bakgrund av en grups uttalade motiv och målsättning inte nödvändigtvis beskrivs som irrationella galningar. Analysen visar hur rationaliteten således inte existerar inom individen utan i *relationen mellan individen och dess förhållande till omgivningen*. Vi kan acceptera en individ som rationell mot bakgrund av dennes antaganden och förförståelse *om denne agerar utifrån en grupp med samma antaganden och förförståelse, även om denna grupp inte är vår egen. Gemenskapen gör således rationaliteten*. Detta är en nyckelinsikt i sättet media konstruerar fienden när denne kommer inifrån, eftersom den avslöjar hur vi *tvings* referera till Fienden Inifrån som den ensamma galningen. När fienden saknar en annan social grupp än vi själva som referenspunkt har vi inget annat än vårt eget rationalitetskontrakt att utgå ifrån när vi beskriver denne och dennes handlingar. Det som är rationellt är också etiskt korrekt och handlingar som avviker från detta måste således förstås som irrationella och därigenom galna.

Analysen ställer det bortom tvivel att den stillastående mediediskussionen kring Fienden Inifrån inte har någonstans att ta vägen eftersom samtliga nya och konstruktiva vägar att gå skymms av alla lättillgängliga förklaringsmodeller. Som det teoretiska ramverket hjälper till att synliggöra så illustrerar exemplen medierapporteringens tendens att förlora förståelsen för *fienden i relation till omvärlden* i sitt användande av *historicism* och *psykologism*; fienden undersöks som en slags förfallen variation av människa, en som kommer fortsätta urarta. Han jämförs med en mall, en ursprunglighet, som är vi. Det finns definitivt avvikelser från dessa fruktlösa beskrivningar men majoritetsstämman som analysen exponerar är enhetlig: fienden inifrån ska kläs in i förklaringsmodeller tills ingen likhet till oss själva finns kvar.

Referenser

Litteratur

Baumann, Gerd & Gingrich, André (red.) (2004). Grammars of identity/alterity: a structural approach. New York: Berghahn Books

Bauman, Zygmunt (2000[1989]). Modernity and the Holocaust. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press

Fairclough, Norman (2001). Language and power. 2. ed. Harlow: Longman

Foucault, Michel (1973). Madness and civilization: a history of insanity in the age of reason. [New ed.] New York: Random House

Gomm, Roger, Hammersley, Martyn & Foster, Peter (red.) (2000). Case study method [Elektronisk resurs]: key issues, key texts. London: SAGE

Habermas, Jürgen (1984). The theory of communicative action. Vol. 1, Reason and the rationalization of society. Cambridge: Polity Press

Herman, Edward S & Chomsky, Noam (2002[1988]). Manufacturing consent: the political economy of the mass media. Updated ed. New York: Pantheon Books

Goffman, Erving (2009). Jaget och maskerna: en studie i vardagslivets dramatik. 5. uppl. Stockholm: Norstedts

Mead, George Herbert (1972[1934]). Mind, self, and society [Elektronisk resurs] : from the standpoint of a social behaviorist. Chicago: University of Chicago Press

Merriam, Sharan B. (1994). Fallstudien som forskningsmetod. Lund: Studentlitteratur

Popper, Karl (1966). The open society and its enemies. Vol. 1, The spell of Plato. London: Routledge

Popper, Karl (1971). The open society and its enemies. Vol. 2, The high tide of prophecy: Hegel, Marx and the aftermath. Princeton, N.J.: Princeton University Press

Steuter, Erin & Wills, Deborah (2008). At war with metaphor: media, propaganda, and racism in the war on terror. Lanham: Lexington Books

Elektroniska källor

Artiklar publicerade i Dagens Nyheter

Arnstad, Henrik. (2012). [Elektronisk] Därför ler Anders Behring Breivik. *Dagens Nyheter*, 2012-04-20. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/darfor-ler-anders-behring-breivik> (Hämtad 2012-11-05).

Berggren, Henrik. (2011). [Elektronisk] Kulturmarxister emellan. *Dagens Nyheter*, 2011-08-31. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/kulturmarxister-emellan> (Hämtad 2012-11-04).

Holt, Anne. (2012). [Elektronisk] En gang var han en annan. *Dagens Nyheter*, 2011-07-27. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/anne-holt-en-gang-var-han-en-annan> (Hämtad 2012-11-06).

Johansson, Linnea. (2012). [Elektronisk] Seriemördarna har antagit ny form. *Dagens Nyheter*, 2012-07-21. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/1-4> (Hämtad 2012-11-03).

Johansson, Linnea. (2012). [Elektronisk] Man vill att Breivik ska vara galen. *Dagens Nyheter*,. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/ylva-brune-vi-har-rasistiska-tankestrukturer> (Hämtad 2012-11-04).

Johansson-Murie, Amanda (2012). [Elektronisk] Breivik var en ögonöppnare. *Dagens Nyheter*, 2012-07-22. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/breivik-var-en-ogonoppnare> (Hämtad 2012-11-03).

Kjærstad, Jan. (2012). [Elektronisk] Något saknas i bilden av Anders Behring Breivik. *Dagens Nyheter*, 2012-06-26. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/nagot-saknas-i-bilden-av-anders-behring-breivik> (Hämtad 2012-11-04).

Knausgård, Karl Ove. (2012). [Elektronisk] Breivik slaktade unga människor av samma rädsla för gränslöshet som drev fram fascismen. *Dagens Nyheter*, 2012-07-22. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/karl-ove-knausgard-breivik-slaktade-unga-manniskor-av-samma-radsla-for-granslosh> (Hämtad 2012-11-03).

Linder, Lars. (2012). [Elektronisk] Øivind Strømmen: ”Det mörka nätet. *Dagens Nyheter*, 2012-07-24. Tillgänglig: <http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/oivind-strommen-det-morka-natet> (Hämtad 2012-11-06).

Littorin, Jens. (2012). [Elektronisk] Breivik framstår allt tydligare som fascist. *Dagens Nyheter*, 2012-06-04. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/breivik-framstar-allt-tydligare-som-fascist> (Hämtad: 2012-11-04).

Stenberg, Ewa. (2011). [Elektronisk] Säpo vill öka spaningen på internet. *Dagens Nyheter*, 2011-10-20. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/sverige/sapo-vill-oka-spaningen-pa-internet> (Hämtad 2012-11-04).

Tamas, Gellert. (2012). [Elektronisk] Den ensamme galningen är också en terrorist. *Dagens Nyheter*, 2012-07-10. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/den-ensamme-galningen-ar-ocksa-en-terrorist> (Hämtad 2012-11-05).

Tännsjö, Torbjörn. (2012). [Elektronisk] Breiviks dåd begripliga utifrån felaktig världsbild. *Dagens Nyheter*, 2012-08-24. Tillgänglig: <http://www.dn.se/debatt/breiviks-dad-begripliga-utifran-felaktig-varldsbild> (Hämtad 2012-11-03).

(2012). [Elektronisk] Allt kan inte förutses. *Dagens Nyheter*, 2012-08-29. Tillgänglig: <http://www.dn.se/ledare/huvudledare/allt-kan-inte-forutses> (Hämtad 2012-11-05).

(2012). [Elektronisk] Norge tar stora risker. *Dagens Nyheter*, 2012-07-13. Tillgänglig: <http://www.dn.se/ledare/huvudledare/norge-tar-stora-risker> (Hämtad 2012-11-05).

(2011). [Elektronisk] Breivik hade dödslista över politiker. *Dagens Nyheter*, 2011-11-18. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/breivik-hade-dodslista-over-politiker> (Hämtad 2012-11-06).

Övriga elektroniska källor

Knausgård, Karl Ove. (2012). [Elektronisk] Det finnes bilder jeg aldri kommer til å glemme *Youtube*, 2012-07-23. Tillgänglig: <http://www.youtube.com/watch?v=KFAsMJPw99w> (Hämtad 2012-12-19)

Fanatism (2012). [Elektronisk] *Nationalencyklopedin*. Tillgänglig: <http://www.ne.se/fanatism> (Tillgänglig: 2012-12-01).

Bilaga

Lista över det slutliga urvalet artiklar från Dagens Nyheter

Arnstad, Henrik. (2012). [Elektronisk] Därför ler Anders Behring Breivik. *Dagens Nyheter*, 2012-04-20. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/darfor-ler-anders-behring-breivik> (Hämtad 2012-11-05).

Berggren, Henrik. (2011). [Elektronisk] Kulturmarxister emellan. *Dagens Nyheter*, 2011-08-31. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/kulturmarxister-emellan> (Hämtad 2012-11-04).

Holt, Anne. (2012). [Elektronisk] En gang var han en annan. *Dagens Nyheter*, 2011-07-27. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/anne-holt-en-gang-var-han-en-annan> (Hämtad 2012-11-06).

Johansson, Linnea. (2012). [Elektronisk] Seriemördarna har antagit ny form. *Dagens Nyheter*, 2012-07-21. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/1-4> (Hämtad 2012-11-03).

Johansson, Linnea. (2012). [Elektronisk] Man vill att Breivik ska vara galen. *Dagens Nyheter*,. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/ylva-brune-vi-har-rasistiska-tankestrukturer> (Hämtad 2012-11-04).

Johansson-Murie, Amanda (2012). [Elektronisk] Breivik var en ögonöppnare. *Dagens Nyheter*, 2012-07-22. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/breivik-var-en-ogonoppnare> (Hämtad 2012-11-03).

Kjærstad, Jan. (2012). [Elektronisk] Något saknas i bilden av Anders Behring Breivik. *Dagens Nyheter*, 2012-06-26. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/nagot-saknas-i-bilden-av-anders-behring-breivik> (Hämtad 2012-11-04).

Knausgård, Karl Ove. (2012). [Elektronisk] Breivik slaktade unga människor av samma rädsla för gränslöshet som drev fram fascismen. *Dagens Nyheter*, 2012-07-22. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/karl-ove-knausgard-breivik-slaktade-unga-manniskor-av-samma-radsla-for-granslosh> (Hämtad 2012-11-03).

Linder, Lars. (2012). [Elektronisk] Øivind Strømmen: ”Det mörka nätet. *Dagens Nyheter*, 2012-07-24. Tillgänglig: <http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/oivind-strommen-det-morka-natet> (Hämtad 2012-11-06).

Littorin, Jens. (2012). [Elektronisk] Breivik framstår allt tydligare som fascist. *Dagens Nyheter*, 2012-06-04. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/breivik-framstar-allt-tydligare-som-fascist> (Hämtad: 2012-11-04).

Stenberg, Ewa. (2011). [Elektronisk] Säpo vill öka spaningen på internet. *Dagens Nyheter*, 2011-10-20. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/sverige/sapo-vill-oka-spaningen-pa-internet> (Hämtad 2012-11-04).

Tamas, Gellert. (2012). [Elektronisk] Den ensamme galningen är också en terrorist. *Dagens Nyheter*, 2012-07-10. Tillgänglig: <http://www.dn.se/kultur-noje/debatt-essa/den-ensamme-galningen-ar-ocksa-en-terrorist> (Hämtad 2012-11-05).

Tännsjö, Torbjörn. (2012). [Elektronisk] Breiviks dåd begripliga utifrån felaktig världsbild. *Dagens Nyheter*, 2012-08-24. Tillgänglig: <http://www.dn.se/debatt/breiviks-dad-begripliga-utifran-felaktig-varldsbild> (Hämtad 2012-11-03).

(2012). [Elektronisk] Allt kan inte förutses. *Dagens Nyheter*, 2012-08-29. Tillgänglig: <http://www.dn.se/ledare/huvudledare/allt-kan-inte-forutses> (Hämtad 2012-11-05).

(2012). [Elektronisk] Norge tar stora risker. *Dagens Nyheter*, 2012-07-13. Tillgänglig: <http://www.dn.se/ledare/huvudledare/norge-tar-stora-risker> (Hämtad 2012-11-05).

(2011). [Elektronisk] Breivik hade dödslista över politiker. *Dagens Nyheter*, 2011-11-18. Tillgänglig: <http://www.dn.se/nyheter/varlden/breivik-hade-dodslista-over-politiker> (Hämtad 2012-11-06).